

„CAUSA HAERETICA JOANNIS KOUDELKA EX PUSTÁ KAMENICE“

(Příspěvek k dějinám tajného nekatolictví
ve východních Čechách v polovině 18. století)

Ladislav NEKVAPIL

Studium náboženských dějin 18. století patří v posledních letech k oblastem zvýšeného zájmu mnoha badatelů a stále si získává své nové příznivce hlavně v řadách mladší generace historiků. Do popředí se pak dostává zejména výzkum tajného nekatolictví doby předtoleranční, což je spojeno i s postupným rozšiřováním spektra témat, zkoumaných v rámci této oblasti. Významné jsou například počiny Zdeňka R. Nešpora¹⁾ v poměrně komplexním studiu tajného nekatolictví doby předtoleranční i toleranční, Edity Štěříkové²⁾ v oblasti pobělohorské emigrace do Slezska, Lužice, Saska či do okolí Berlína, nebo Marie-Elizabeth Ducreux³⁾ ve výzkumu nekatolické literatury a jejího vlivu na přežívání tajného nekatolictví v Čechách a na Moravě.

1) Např. NEŠPOR, Zdeněk R.: *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem 2006. NEŠPOR, Zdeněk R.: *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem 2004.

2) Výběrem ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: *Pozváni do Slezska. Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku*. Praha 2001. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*. Praha 1999. ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: *Exulantská útočiště v Lužici a Sasku*. Praha 2004.

3) V češtině vyšlé studie: DUCREUX, Marie-Elizabeth: *Čtení a vztah ke knihám u podezřelých z kacířství v Čechách 18. století*. In *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 32, 1992 [vyd. 1994], č. 1–2, s. 51–79. DUCREUX, Marie-Elizabeth: *Kniha a kacířství, způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století*. In *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví* 27, 1994, s. 61–87.

Právě posledně jmenovaná oblast – nekatolická literatura – přitahuje čím dál větší pozornost badatelů. Výsledky studia domácí a exulantské nekatolické knižní produkce jsou prezentovány takřka výlučně v rámci lokálních studií věnovaných tajnému nekatolictví, které se zaměřují především na teritorium východních, severovýchodních a také středních Čech, kde byla koncentrace tajných nekatolíků největší. V této souvislosti je nutné uvést sborník redigovaný Zdeňkem R. Nešporem, který je výsledkem grantu, zaměřeného na výzkum tajného nekatolictví v 18. století z perspektivy historického a historicko-antropologického studia.⁴⁾ Autoři se většinou snaží ve svých pracích analyzovat skladbu nekatolické literatury zabavenou katolickými duchovními v oblastech s výskytem „kacířů“, tyto knihy následně identifikovat a tím určit tendence, které převažovaly v konkrétním období na konkrétním území. Zajímavé je například sledovat, jak se postupem času zmenšoval poměr starší předbělohorské literatury vůči novým emigrantským tiskům vzniklým v 18. století.

Předkládaná stať si klade za cíl přispět ke studiu tajného nekatolictví na území východních Čech v polovině 18. století. Vznikla na základě dokumentů z roku 1750, které se týkají vyšetřování „kacířství“ jistého Jana Koudelky, sedláka z Pusté Kamenice na tehdejším panství Rychmburk, ležícím v jižní části Chrudimského kraje. Pro lepší dokreslení průběhu celého vyšetřování jsou zmíněné dokumenty v podobě edice součástí této studie. Originály jsou dnes uloženy v archivním fondu „Vikariátní úřad Skuteč“, který se nachází ve Státním okresním archivu v Chrudimi.⁵⁾ Konkrétně se jedná o čtyři výslechové protokoly osob podezřelých z nekatolického jednání (včetně zmíněného Jana Koudelky), jednu sentenci (usnesení) pražského světícího biskupa k případu J. Koudelky, Koudelkův revers (odvolání „kacířských bludů“), dopis pražské arcibiskupské kanceláře s instrukcemi k výslechu spoluviníků J. Koudelky (latina), dále rozhodnutí arcibiskupské konzistoře ve věci Jana Koudelky (latina) a nakonec výslech Václava Koudelky (syn Jana Koudelky) s krátkým shrnutím v latině. Pokud není uvedeno jinak, jsou výše zmíněné dokumenty psány v českém jazyce. Latinské dokumenty jsou ve snaze o lepší dostupnost širšímu okruhu čtenářů a rychlejší orientaci v textu přeloženy do češtiny.

4) NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Ústí nad Labem 2007. Zde především studie Petra Šorma, Evy Novotné, Anny Tůmové a Milana Novotného.

5) SOKA Chrudim, Fond Vikariátní úřad Skuteč, inv. č. 1798, č. kart. 20, Písemnosti týkající se případu Jana Koudelky z roku 1750.

Soubor těchto materiálů je do jisté míry unikátní. V první řadě je nutné ocenit množství písemností, které se zachovaly k jednomu konkrétnímu případu; ten je tudíž velice dobře zdokumentován. Za další je třeba vyzdvihnout velkou informační hodnotu těchto materiálů, ačkoliv nejsou výslechové protokoly katolické církve pokládány za určující a objektivní doklady pro studium tajného nekatolictví, jelikož byly vedeny jednou stranou k získání určených skutečností. Zde předkládané výslechy však působí velice otevřeně a je možné z nich získat množství informací, které jsou důležité například k sestavení obrazu distribuční sítě nekatolické literatury, jak ze zahraničí do Čech, tak v rámci jednoho lokálního území (pomezí Železných hor, Žďárských vrchů a Českomoravské vrchoviny).⁶⁾ Na základě protokolů je možné také identifikovat část knih, o kterých se vyslýchaný zmiňuje, a tím se pokusit o částečnou rekonstrukci skladby tzv. lidových knihovniček a zároveň nahlédnout do myšlenkového světa „*knihomolů z lidu*“, jak nazvala tajné nekatolické čtenáře Marie-Elizabeth Ducreux.⁷⁾ Dalším nesporným přínosem editovaných dokumentů je možnost sledovat samotný proces vyšetřování a postup katolické církve, na co byl kladen důraz při sestavování výslechů a jak se mělo postupovat při znovuuvedení „hříšníka“ do lůna katolické církve. Tato studie spolu s edicí doplňuje téměř sto let starou práci Karla Václava Adámka,⁸⁾ jenž se zabýval náboženským hnutím na panství Rychmburk. Adámek edičně vydal soubor dokumentů z 2. poloviny 18. století, které se mu podařilo zachránit před jejich zničením. V rámci jeho práce je editováno množství guberniálních, krajských i vrchnostenských nařízení ve věcech náboženských, ale i výslechové protokoly, reversy a další materiál. Nechybí zde ani revers Jana Koudelky datovaný 7. prosince 1750⁹⁾ (viz ediční část). V případě Adámkovy práce se však jedná o opis dokumentu, chybí zde jak poslední odstavec, tak i podpisy zúčastněných svědků. Uvedený revers

6) O informačním potenciálu výslechových protokolů také viz DUCREUX, Marie-Elizabeth: *Kniha a kacířství*, s. 63. Záznamy o výsleších nekatolíků byly v minulosti základem pro významné práce z oboru mikrohistorie či dějin mentalit. Za všechny je nutné jmenovat alespoň GINZBURG, Carlo: *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Praha 2000; LE ROY LADURIE, Emmanuel: *Montaillou, okcitánská vesnice v letech 1294–1324*. Praha 2005.

7) DUCREUX, Marie-Elizabeth: *Kniha a kacířství*, s. 67.

8) ADÁMEK, Karel Václav: *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v XVIII. a XIX. věku. Díl 1, z let 1750–1782*. Praha 1911.

9) Tamtéž, s. 17 [č. 4].

je navíc několikrát citován, zejména v práci Ferdinanda Hrejsy¹⁰⁾ či Edity Štěříkové,¹¹⁾ nemá však zdaleka takovou vypovídací hodnotu, jako Koudelkův výslech.

Na úvod bychom si měli představit prostředí (a jeho vývoj), v němž Jan Koudelka se svou rodinou žil a v jehož podmínkách vznikly dokumenty, na jejichž základě staví předkládaná studie. Je však třeba upozornit na to, že kauza Jana Koudelky z Pusté Kamenice není zdaleka jediným případem vyšetřování osoby podezřelé z „kacířství“ v této oblasti,¹²⁾ ale lze předpokládat, že zejména archivní fondy vzniklé z činnosti katolické církve skrývají mnoho doposud nepublikovaných materiálů podobného charakteru, ačkoliv možná ne v takové úplnosti.

Pokusme se nyní o základní charakteristiku panství Rychmburk, které se nacházelo – jak již bylo uvedeno výše – na pomezí Železných hor a Českomoravské vrchoviny, v oblasti Žďárských vrchů. Jeho průměrná nadmořská výška se pohybovala kolem 500 m,¹³⁾ přičemž některé části panství se blížily výšce 700 m n. m. Zejména ve vyšších polohách se nacházela velice špatná kamenitá půda, nevhodná k pěstování běžných obilovin. Proto se velká část obyvatel v 17. a 18. století věnovala pěstování lnu a především v zimních měsících jeho zpracování. Velice rozšířeným výrobním odvětvím zde tudíž bylo přádláctví a tkalcovství, a to jak ve „městech“, tak na vesnicích. Přes drsný charakter krajiny se na základě prvních českých katastrů jeví tehdejší společnost jako většinově zemědělská, s převahou větších a středně velkých rolnických usedlostí (selské a chalupnické).¹⁴⁾ Z důvodu nejednoznačnosti jednotlivých pojmů a častého překrývání rolnických kategorií v Berní rule je lepší vycházet z údajů Tereziánského katastru, ze kterého byl zjištěn poměr jednotlivých složek vesnické zemědělské společnosti na daném dominiu 42:47:11 % (sedlák: chalupník: zahradník).¹⁵⁾ Díky hojně zalesněnému rázu rychmburského panství mělo

10) HREJSA, Ferdinand: *Čeští kacíři 20 let před tolerancí*. In Reformační sborník I., Praha 1921, s. 166.

11) ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: *Pozváni do Slezska*, s. 312.

12) Tuto skutečnost dokládá např. již zmíněná edice K. V. Adámka, viz citace v pozn. 8.

13) Počítáno jako průměr z přibližných nadmořských výšek jednotlivých obcí panství Rychmburk.

14) DOSKOČIL, Karel (ed.): *Berní rula 2. Popis Čech 1654: Souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule*. Praha 1953, s. 288–290.; CHALUPA, Aleš a kol. (edd.): *Tereziánský katastr český. Sv. 1, Rustikál (kraje A-CH)*. Praha 1964, s. 317–319.

15) CHALUPA, Aleš a kol. (edd.): *Tereziánský katastr český*, s. 317–319.

v této oblasti značné zastoupení dřevařství, ale také sklářství a hutnictví, obory zpracovávající velkou část vytěženého dřeva.¹⁶⁾

Celé dominium bylo v polovině 17. století tvořeno 56 obcemi, z nichž bylo jedno město (Skuteč), jeden městys (Hlinsko) a jedno městečko (Svratka).¹⁷⁾ Dle *Soupisu obyvatel podle víry z roku 1651* bylo na Rychmbursku evidováno celkem 3011 osob starších dvanácti let.¹⁸⁾ Počátkem 18. století došlo k připojení čtyř vesnic od panství Chrast, ale následně byly tyto obce opět odtrženy a přiřčeny k dominiu rosickému.¹⁹⁾ Velikost panství Rychmburk se výrazně změnila až v roce 1779, kdy jeho tehdejší majitel Filip hrabě Kinský odkoupil od svého bratra polovinu zděděného panství Chroustovice (24 vesnic) a celé ho následně připojil k Rychmburku.²⁰⁾

Náboženská situace na rychmburském panství byla od poloviny 15. století ovlivněna nábožensko-politickým vývojem v Čechách a zároveň samotnými držiteli dominia. V roce 1443 se Rychmburk dostal do držení bývalého tábořského hejtmana Jana Parduse z Vratkova, jenž záhy obsadil všechny fary na panství utrakvistickými kněžími. Po smrti jeho vnuka Viléma, který zemřel zcela bez potomků, se novými majiteli panství stali páni z Valdštejna, kteří svou náklonností k Jednotě bratrské dopomohli k většímu rozšíření víry v učení této církve na Rychmbursku v 1. polovině 16. století.

Po porážce stavovského odboje proti Ferdinandu I., ve kterém byli páni z Valdštejna zapojeni, získali panství v roce 1558 od krále za 19 000 zlatých Berkové z Dubé (Zdeněk Berka z Dubé a Lipého), kteří byli známí svým vroucím katolicismem a uplatňováním jakési „rekatolizace před rekato-lizací“.²¹⁾ Po smrti Zdeňka Berky v roce 1572 zdědil panství Rychmburk jeho syn Václav (1554–1600), který do konce 16. století značně rozšířil své državy v Čechách a na Moravě.²²⁾ Jeho manželka Markéta, rozená Trčková z Lípy zakoupila roku 1596 vsi Chlum a Vortovou, které se později

16) SOMMER, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt. Fünfter Band, Chrudimer Kreis*. Prag 1837, s. 235–254.

17) Např. v polovině 17. století bylo v *Soupisu obyvatel podle víry* mezi městysem a městečkem evidentně rozlišováno (jedním z hlavních faktorů byl zřejmě počet obyvatel).

18) MATUŠÍKOVÁ, Lenka – PAZDEROVÁ, Alena (edd.): *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko 1–3*, Praha 2001, s. 950–1022.

19) DOSKOČIL, Karel (ed.): *Berní rula 2*, s. 288 [pozn. 139].

20) VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*. České Budějovice 2004, s. 223.

21) SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl první, Chrudimsko*. 3. nezměněné vydání. Praha 1993, s. 82–83.

22) *Ottův slovník naučný*, 3. svazek, B-Bianchi. Praha 1890, s. 817–818.

staly součástí panství Chrast.²³⁾ Následným dědicem všech statků se stal jediný žijící syn Lev Burian Eusebius († 1625), jenž za věrnou službu Ferdinandu II. získal úřad dědičného maršálka a v roce 1623 byl povýšen do hraběcího stavu. Lev Burian taktéž rozšířil rodové jmění o další statky, v roce 1614 například zakoupil Rosice a Úhřetice a roku 1623 získal panství Slatiňany. Z Rychmburku a jiných držav učinil fideikomisní statky pro své katolické potomky. Po jeho smrti spravovala rodové jmění do zletilosti syna Matěje Ferdinanda manželka Františka Hyppolita z Fürstenbergu, která proslula vydáním svého přísného řádu pro poddané na českých rodových panstvích (1625).²⁴⁾ Ten mimo jiné nařizoval poddaným pod hrozbou vysokých trestů navštěvování nedělních katolických mší (včetně dětí a služebnictva); ti, kteří dosud nebyli katolíky, se měli bez odkladu dostavit ke zpovědi a svatému přijímání. Rodiče měli povinnost vést děti k pobožnosti a dávat je do školy. Pro poddané byly navíc zavedeny úřední dny na vrchnostenské kanceláři (středa a sobota), mimo které s nimi nemělo být jednáno. Smilstvo a cizoložstvo mělo být u nesvobodných trestáno na hrdle, u svobodných pak půlročním vězením, mrskáním metlami a pokoutou, kterou stanovovala vrchnost. Řád dále zakazoval pití kořalky, které mělo vést k nemravnostem. Přísný zákaz platil i v případě prázek a veřejných schůzek.²⁵⁾ I přes tento tvrdý přístup k poddaným se Berkům příliš nedařilo eliminovat na Rychmbursku nekatolické smýšlení svých poddaných. Možná právě naopak vzbuzoval onen tlak spolu s dalšími faktory „zatvrzelost a houževnatost“ nekatolíků, kteří tak dokázali „učení svých otců“ následovat po celá desetiletí a staletí. V roce 1641 se konečně ujal svých držav Matěj Ferdinand Berka z Dubé, avšak zcela bez potomků zemřel již roku 1644. Téhož roku skonala i jeho matka Františka Hyppolita a uvolněná Berkovská panství se stala předmětem značných sporů.

Práva na tyto statky nakonec přešla na Václava Ignáce Berku, jenž však zemřel záhy v roce 1647. Jeho manželka Apolena Ludmila Berková rozená Hornatecká z Dobročovic se stala poručnicí všech fideikomisních panství svého syna Bohuslava Ferdinanda.²⁶⁾ Tato žena byla taktéž vyhotovitelem *Soupisu obyvatel podle víry z roku 1651* pro rychmburské panství (v této době držela i Rosice a Slatiňany). V něm si mimo jiné stěžovala na současnou náboženskou situaci, uvedla zde, že „*mimo vyznamenání osob*

23) SEDLÁČEK, August: *Hrady*, s. 85.

24) Tamtéž, s. 85–86.

25) Tamtéž, s. 90.: *Mandát Frant. Hyppol. Ewseb. hraběnky Berkové, poddaným panství Rychmburského, Rosického a Slatinanského okolo r. 1620–1626*. In *Časopis českého museum*, sv. 2, 1843, s. 163–178.

26) *Ottův slovník naučný*, 3. svazek, B-Bianchi. Praha 1890. s. 817–818.

v poznamenání knize této položených [v *Soupisu podle víry*, pozn. autora], mnoho osob v tom čase jsou tuze napomínáni k svaté katolické víře, vykonaje svatou zpověď a přijímání nejvelebnější svátosti oltářní, přistoupilo a posavad podle napomínání tuž svatou katolickou víru přijímají, a nejdále s pomocí Boží, aby všichni katoličtí skutečně byli, se k tomu povede“.²⁷⁾ Právě na základě *Soupisu podle víry* bylo zjištěno, že v polovině 17. století se na Rychmbursku nacházelo 64 % nekatolíků, což řadí celé panství v počtu „kacířů“ na přední příčky ve srovnání s jinými dominii v rámci tehdejšího Chrudimského kraje.²⁸⁾ Tento stav mohl být jednak důsledkem výše zmíněných faktorů, nepochybně však jistou roli hrála i specifická poloha a drsný charakter krajiny větší části panství. Důležitým činitelem byl stav farní správy, který v průběhu třicetileté války a těsně po ní zcela jistě neodpovídal ideálům katolické církve. Na Rychmbursku mělo být v roce 1651 více než 3 000 osob starších dvanácti let duchovně zabezpečeno dvěma katolickými knězi, což byl stav zcela nedostatečný.²⁹⁾

Nejpozději do roku 1654 se majitelem fideikomisních statků (včetně Rychmburku) stal již zmíněný Bohuslav Ferdinand Berka z Dubé, který však v roce 1659 zemřel. Držba Berkovských statků se tak ve 2. polovině 17. století značně zkomplikovala, jelikož v té době již nebylo mnoho mužských potomků, na které by rodové statky přešly. Posledním z nich byl František Antonín Berka, který během své kariéry působil jako císařský rada, komoří, královský místodržící a zemský soudce, od roku 1701 ve funkci nejvyššího maršálka. Zemřel 24. dubna 1706 ve Vídni a jeho osobou vymřela po meči katolická větev rodu Berků z Dubé. Jedinou dědičkou Berkovských fideikomisních panství se tak stala Františka Božena Rozálie Berková, která se uvázala na Rychmburku, Rosicích, Blížňovicích, Blansku, dílu Čankovic a dvoru skalickém. Za manžela pojala Viléma Leopolda Kinského ze Vchynic († 1709), kterého přežila o pět let († 1714) jako vdova bez dědiců. Ve své závěti odkázala državy Václavu Albrechtovi hraběti z Vrbna, který v roce 1718 prodal panství Rychmburk a Rosice svému strýci Norbertu Oktaviánovi Kinskému († 1719).³⁰⁾ Tím se Rychmburk na více než sto let dostal do držení rodu Kinských.

27) MATUŠÍKOVÁ, Lenka – PAZDEROVÁ, Alena (edd.): *Soupis poddaných*, s. 1019–1020.

28) NEKVAPIL, Ladislav: *Náboženské poměry na Chrudimsku v polovině 17. století*. Pardubice 2008, s. 41. Bakalářská práce.

29) MATUŠÍKOVÁ, Lenka – PAZDEROVÁ, Alena (edd.): *Soupis poddaných*, s. 1019–1021.

30) SEDLÁČEK, August: *Hrady*, s. 87–88.; Více o rodu Berků z Dubé viz HIEKE, Wenzel: *Die Berka von Duba und ihre Besitzungen in Böhmen*. In *Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 24, 1886.

Kinští ze Vchynic se stali během 18. století jedním z nejvýznamnějších šlechtických rodů v českých zemích a kromě značného majetku, který postupem času získali, obsazovali zástupci tohoto rodu i nejvyšší posty v zemských a dvorských úřadech. Norbert Oktavián jako nejvyšší zemský sudí, nejvyšší komorník a nakonec český dvorský kancléř dokázal nahromadit obrovské jmění (odhaduje se 2,7 miliónu zlatých v době jeho úmrtí), kterým mělo být do budoucna zabezpečeno všech jeho sedm synů.³¹⁾ Kromě jiných panství se dědicem Rychmburku po jeho smrti stal syn Štěpán Vilém (1679–1749),³²⁾ od roku 1721 vyslanec v Petrohradě, mezi lety 1729–1732 vyslanec v Paříži, což byl vrchol jeho diplomatické kariéry.³³⁾ Po návratu do vlasti se Štěpán Kinský stal v roce 1734 nejvyšším maršálkem pro Království české a zároveň nejvyšším zemským komorníkem. Roku 1740 získal post nejvyššího hofmistra, v roce 1746 však všechny funkce opustil. Nejvyšší metou se pro něj stalo získání knížecího titulu, což se mu ještě téhož roku podařilo.³⁴⁾ Štěpán Vilém tak byl prvním příslušníkem rodu Kinských, který dosáhl na titul říšského knížete s posloupností po prvorozenství.³⁵⁾

Štěpánův syn a dědic rodového majetku František Josef zemřel pouhé tři roky po otcově smrti († 1752). Františkova nezletilá dcera Marie Augustina († 1763) se zasnoubila s Filipem Kinským, který byl prasynovcem knížete Štěpána. Sňatek měl být posledním pokusem o sblížení příbuzenských rodových linií (knížecí a chlumecké), ale nevěsta zemřela dříve, než se stačil realizovat.

Přesto se dědicem panství Rychmburk po své snoubence stal právě Filip hrabě Kinský (1742–1827), který dominium obhospodařoval až do roku 1823, kdy ho prodal spolu s Chroustovicemi knížeti Karlu Alexandrovi Thurn-Taxisovi. Jediné české panství, které si Filip ponechal až do své smrti, bylo severočeské panství Sloup.³⁶⁾ Tento šlechtic provedl v 90. letech významné opravy v té době již velice zpustlého rychmburského hradu, dále pak realizoval přestavbu chroustovického zámku v rokokovém stylu. V 70. letech nechal vystavět dva lovecké zámečky, první Čachnov s oborou

31) VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*, s. 74, 104.

32) Dle otcovy závěti převzal panství Rataje nad Sázavou, Choceň, Rychmburk, Rosice a statek Chocenice (Kouřimský kraj).

33) VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*, s. 106, 108.

34) Tamtéž, s. 108–111.

35) *Ottův slovník naučný*, 14. svazek, díl 14. Kartel-kraj. Praha 1899. s. 242–243.

36) VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*, s. 135.

a střelnici nedaleko Hlinska, druhý pak rokokový Karlštejn v lesích mezi Svratouchem a Mílovy.³⁷⁾ Ačkoliv byl Filip Kinský v oficiálních šlechtických kruzích osobou rozporuplnou, okolo které se točila nejedna aféra, u svých poddaných byl, zdá se, velice oblíben, což je možné doložit řadou pověstí či historek o jeho štědrosti a přízni, kterou jim projevoval.³⁸⁾ To se koneckonců ukázalo nejvíce po vydání Tolerančního patentu v roce 1781, kdy hrabě Kinský umožnil zříditi rychmburským nekatolíkům na svém panství tři modlitebny helvétského vyznání, s jejichž výstavbou jim významně finančně a materiálně pomohl. Na Rychmburk také pozval první evangelické duchovní z Uher, Františka Kováče a Michala Vincence.³⁹⁾

Obecně lze říci, že náboženská situace se v průběhu 18. století na Rychmbursku stávala čím dál složitější, zejména v jeho druhé polovině. Tomu odpovídá množství výsledkových protokolů, které se zachovaly v archivních fondech a také těch, které širšímu okruhu zájemců zpřístupnila již zmíněná edice K. V. Adámka.⁴⁰⁾ V letech 1712–1779 také navštívilo Rychmbursko celkem 34 katolických misí, které však ve skutečnosti nepřinesly kýžené výsledky.⁴¹⁾ K přiživování nekatolických myšlenek přispěla i řada emisarů a predikantů, přicházejících na panství především ze Slezska a z okolí Berlína. Lidé jako Josef Čejka, Jan Pražan či Matěj Čoudil, přicházeli pravidelně z protestantské ciziny a přinášeli svým souvěrcům zejména luteránskou literaturu. S těmito jmény se setkáme blíže na následujících řádcích, kde budou jejich osudy krátce přiblíženy, a také v ediční části.

Situace mezi katolíky a nekatolíky se na rychmburském panství postupně vyhroutil ještě před vyhlášením tolerance a ke skutečnému poklidnému mezikonfesijnímu soužití zde došlo až po několika měsících či dokonce

37) Tamtéž, s. 223.; SEDLÁČEK, August: *Hrady*, s. 88.

38) O hraběti Filipu Kinském viz stať „Z doby rokoka“ in: BLAŽEK, Antonín: *Pověsti a obrázky z Chrudimska. Díl 3. Chrudim 1912*, s. 79–99.; dále pak stať „Ze života Filipa hraběte Kinského“ a „Z Odysseje Filipa Kinského“ in: HLINECKÝ, Antonín: *Z dob šerých, dávných: pověsti a pohádky, obrázky, staré zvyky a pověry ze Skutče, okresu skutečského a okolních. Skuteč 1909*, s. 50–59.

39) ADÁMEK, Karel Václav: *Listiny k dějinám*, s. 179 an.; VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*, s. 140–141.

40) ADÁMEK, Karel Václav: *Listiny k dějinám*.

41) ANDRLE, K. – CHALUPNÝ, J. – ŠÁDEK, F.: *Z roboty ducha k svobodě. Tři obrazy z dějin prvního českého tolerančního sboru evangelického Krouny a evangelického živlu na bývalém panství rychmburském*. Krouna 1931, s. 19.

letech od vydání patentu, kdy se nekatoličtí poddaní institucionalizovali v rámci nově založených sborů helvétského vyznání.⁴²⁾ Ti, kteří se nehodlali přizpůsobit novému stavu, byli nadále postaveni mimo zákon a ve starší literatuře je můžeme nalézt pod označením „náboženští blouznivci“.

Nezanedbatelnou výhodou pro sledování tajného nekatolictví v 18. století oproti dobám předchozím je množství dochovaných pramenů, které máme k dispozici díky procesu byrokratizace státní správy, samosprávy a většiny tehdejších institucí. Jedním z těchto pramenů jsou *zповědні seznamy pražské arcidiecéze z let 1671–1725*, které byly edičně vydány J. V. Šimákem.⁴³⁾ Po krátké přestávce začaly od roku 1737 v souvislé řadě vznikat tzv. *zповědні výkazy*, ve kterých představitelé jednotlivých vikariátů (arci)diecéze každoročně hlásili celkové počty zpovídaných, nedbalých a „heretiků“.⁴⁴⁾ Důležitými, avšak zdaleka ne ideálními prameny pro studium tajného nekatolictví jsou výslechové protokoly osob podezřelých z „kacířství“, které se v největší míře dochovaly z období 30.–60. let 18. století ve fondech farních a vikariátních archivů, zlomkovitě jsou zastoupeny i ve fondu Pražského arcibiskupství. Na základě těchto a jiných dokumentů se pokusíme zrekonstruovat jeden konkrétní případ.

Vraťme se tedy na rychmburské panství do roku 1750 a alespoň částečně si přiblížme životní osudy Jana Koudelky z Pusté Kamenice, „zatvrzelého“ nekatolíka a šířitele zakázané literatury. Jan Koudelka se narodil kolem roku 1682 (v době výslechu mu bylo 68 let),⁴⁵⁾ byl ženatý,

42) Sborny helvétského vyznání v Krouně, Rané a Svratouchu.

43) ŠIMÁK, Josef Vítězslav (ed.): *Zповědні seznamy arcidiecéze Pražské z let 1671–1725, svazek 2.: Chrudimsko, Čáslavsko*. Praha 1918. Nejstarší zповědні seznamy z let 1570–1666 edičně zpracovala Eliška Čáňová, jedná se však o nesouvislou řadu dokumentů, které se dochovaly pouze v některých oblastech a nejsou proto využitelné pro plošné a kontinuální studium tajného nekatolictví. Viz ČÁŇOVÁ, Eliška (ed.): *Nejstarší zповědні seznamy 1570–1666*, Praha 1973.

44) Uloženy v Národním archivu v Praze, fond Archiv Pražského arcibiskupství (APA).

45) Určení věku Jana Koudelky je problematické, jelikož dle poddanských soupisů pro panství Rychmburk by jeho věk v roce 1750 odpovídal hodnotám v rozmezí 58–61 let (viz SOA Zámorsk, Velkostatek Rychmburk, Sirotčí kniha 1698, 1755, č. knihy 310, 328, nefol.); dle údajů matriky zemřelých však Jan Koudelka zemřel v prosinci roku 1761 ve věku 80 let, což by odpovídalo věku 69 let v roce 1750 (SOA Zámorsk, Sbírká matrik Východočeského kraje, FÚ Krouna – matrika NOZ 1737–1778, inv. č. 4436, sign. 244, pův. pag. 290). Lze ovšem předpokládat, že se věk Jana Koudelky v době výslechu v roce 1750 blížil spíše údajům z poddanských soupisů.

měl čtyři děti a živil se jako sedlák.⁴⁶⁾ Při výslechu, kterému byl podroben 8. června 1750, uvedl, že u sebe v minulosti přechovával osoby hledané kvůli prodeji nekatolické literatury, a sice kolportéry Matěje Čoudila a Jana Pražana, a že sám tyto knihy schovával a prodával po okolních vesnicích. Výslechové protokoly nám v tomto případě umožňují se konkrétně zaměřit na druh literatury, okruh čtenářů a vzdálenost, na kterou byl Jan Koudelka schopen protestantské tisky distribuovat.

Podle svědectví samotného Koudelky i svědectví osob, kterým dotyčný nekatolickou literaturu v minulosti prodal, vyplývá, že zhruba v letech 1745–1747 Koudelka disponoval minimálně sedmi kusy nekatolických tisků, z nichž jistě pět prodal a dva byl nucen odevzdat faráři. Z jeho výslechu se však dozvídáme, že prodal ještě další dvě knihy, aniž by bylo možné tento „obchod“ přesněji datovat. Koudelkův syn Václav, jenž byl vyslýchán 15. prosince 1750 přiznal, že jeho otec si u něj schoval jednu nekatolickou knihu a další viděl u něj doma, dokud s ním bydlel v jedné domácnosti.

Kdo a odkud byli lidé, kteří si od Koudelky knihy kupovali? Jaké knihy konkrétně dotyčný prodával? I to je možné na základě pramenů celkem dobře zjistit. Jelikož se nám dochovaly i výslechové protokoly osob, které se nechaly ke koupi „škodlivých“ knih zlákat, můžeme tudíž v nejednom případě lépe poskládat složitou mozaiku obchodů s tímto zakázaným zbožím. Zmíněné knihy, které Jan Koudelka držel v polovině 40. let 18. století, byly distribuovány v okruhu 15 až 20 kilometrů od Pusté Kamenice, a to na samý okraj či těsně za hranice tehdejšího panství Rychmburk. Pouze v jednom případě prodal Koudelka nekatolickou knihu přímo v Pusté Kamenici.

Po skončení druhé slezské války, zřejmě během roku 1746 přišel Koudelka do vsi Březiny, ležící 15 kilometrů jižně od Pusté Kamenice, aby se

46) Hospodaření na selské usedlosti po svém otci se Jan Koudelka ujal 3. května 1721. V té době byla hodnota hospodářství ve výši 120 kop grošů míšenských (viz SOA Zámorsk, Sběrka pozemkových knih Východočeského kraje [SPKVK] – pozemkové knihy Okresního soudu Skuteč, Gruntovní kniha rychty Pustokamenické VIII., 1695–1733, inv. č. 66, sign. 19A, pag. 38). Přesnější údaje o velikosti gruntu nám odkrývá zápis v pozemkové knize z 1. prosince 1731, který ukazuje značné zvětšení usedlosti po přeměření pozemků v rámci vypracování Tereziánského katastru. Koudelkovo hospodářství tak tvořilo 36 strychů a 1 věrtel orné půdy, dále 25 strychů luk a 29 strychů porostlin (event. ladem ležící půdy). Hodnota usedlosti se tedy zvýšila na 200 kop grošů. Ke gruntu dále patřily 2 kusy potahu, 1 vůz, 1 pluh a 2 krávy (viz SOA Zámorsk, SPKVK – pozemkové knihy Okresního soudu Skuteč, Gruntovní kniha V., 1731–1844, inv. č. 79, sign. 2235, pag. 22).

zde zbavil jedné z knih, kvůli kterým byl zřejmě již v té době vyšetřován. Za sumu 2 rýnských zlatých se mu podařilo zde knihu „zastavit“ jistému Filipu Teplému, který ji ve svém výslechu označil jako „*Manuálek neb jádro Bible svaté*“, zcela nepochybně dílo Jana Ámose Komenského (*Manualnjk. Aneb Gádro cele Biblj Swate*) vydané roku 1658 v Amsterdamu.⁴⁷⁾ Jak Filip Teplý ve svém výslechu dále uvedl, měl Koudelka již v minulosti velké problémy s úřady a církví, které mu několikrát knihy sebraly. Svým prodejem zakázané literatury měl také Koudelka způsobit potíže jisté „borovnické rychtářce“,⁴⁸⁾ které v předešlých letech prodal za 30 krejcarů „*ručničku maličkou*“, s největší pravděpodobností *Ruční knížku* Kašpara Motěšického, kterou několikrát vydal v Žitavě nakladatel Václav Kleych. Tato kniha se stala během 18. století mezi českými nekatolíky jednou z nejrozšířenějších.⁴⁹⁾ Informaci o tomto prodeji potvrdil i sám Jan Koudelka ve svém výslechu s tím, že dotyčná rychtářka byla skrze zmíněnou knihu popotahována a musela ji nakonec odvést do Jimramova⁵⁰⁾ (zřejmě tamní duchovní správě).

Další prodej, který Koudelka ve výslechu přiznal, taktéž není možné přesně časově zařadit. Víme pouze, že v minulosti prodal tehdejšímu servusovi (obecnímu sluhovi) v Pusté Kamenici knížku „*starý špalíček*“. Jako *špalíčky* se nejčastěji označovaly evangelické modlitby a duchovní písně v drobném knižním provedení, které byly svou velikostí vhodné k pašování z protestantské ciziny do Čech; velice rozšířené byly z produkce již zmíněného žitavského knihtiskaře Václava Kleycha, českého emigranta, jenž odešel roku 1705 z litomyšlského panství do Žitavy, kde založil tiskárnu produkující nekatolickou literaturu. Příkladem takového špalíčku budiž Kleychův *Ewangeličský Kancyonál* vydaný v Žitavě v letech 1717 a 1727.⁵¹⁾

47) NEŠPOR, Zdeněk R.: *Bible českých exulantů a tajných nekatolíků v 18. století*. In *Religio. Revue pro religionistiku* 13, 2005, č. 2, s. 231–258. Zde s. 238–240; Knihopis K04238.

48) Borovnice – obec ležící na pomezí Čech a Moravy, dříve náležela k panství jimramovskému. Ves je vzdálena zhruba 17 km jihovýchodně od Pusté Kamenice.

49) DUCREUX, Marie-Elizabeth: *Kniha a kacířství*, s. 73.

50) Jimramov – obec nacházející se na východním okraji Žďárských vrchů v nadmořské výšce 495 m. V dnešní době je Jimramov městysem, v minulosti byl centrem jimramovského panství. Obec leží zhruba 23 km jihovýchodně od Pusté Kamenice.

51) Knihopis K03972, K03974.

Zřejmě k roku 1746 se váže také případ sedláka Matěje Lamplota a jeho nebožtíka otce (taktéž Matěj), bývalého mlynáře ze vsi Telecí.⁵²⁾ Lamplotovi staršímu prodal Koudelka „*Bibli českou starýho tisku*“, což je titul jen těžko identifikovatelný, ale dá se předpokládat, že se jednalo o některý z předbělohorských výtisků Bible kralické. Lamplotovi mladšímu pak Koudelka prodal knihy dvě, jednu mu přinesl sám do Telecího, druhou u něj jmenovaný koupil doma v Pusté Kamenici. První z těchto knih byla „*Korunka malejch dítek*“, kterou Lamplot zakoupil za 6 nebo 7 grošů. V tomto případě se jednalo zřejmě o tisk s názvem *Korunka A neb Wjnek Panensky* od nakladatele a tiskaře Václava Kleycha, která vyšla v Žitavě roku 1720.⁵³⁾ Druhou, ve výsledku jmenovanou jako „*Zákon drobnej litery*“, prodal Koudelka Lamplotovi za 18 grošů. Ani v tomto případě není možné zcela bezpečně určit, o jakou knihu se jednalo, ale s největší pravděpodobností šlo o jedno z novějších zahraničních vydání Nového zákona. Matěj Lamplot mladší se v době svého výsledku⁵⁴⁾ nacházel již půl roku ve vězení, kam byl k obecnímu dílu odsouzen na dva roky za „*přechovávání lutriánských osob a knih*“.

V době půstu roku 1747⁵⁵⁾ navštívil Jan Koudelka ves Jarošov, ležící zhruba 15 kilometrů severovýchodně od Pusté Kamenice, kde ve třech chalupách nabízel k prodeji nekatolickou literaturu. Jarošovský kovář Franz Wotřel⁵⁶⁾ koupil od podomního prodejce „*modlitby bludný*“ neboli „*přemejšlování*“,⁵⁷⁾ knihu, kterou je možné identifikovat jako *Dvanáctero přemyšlování* od Filipa Kegelia a která byla jedním z nejrozšířenějších nekatolických tisků v první polovině 18. století.⁵⁸⁾

Zřejmě mezi léty 1746–1750 byl Jan Koudelka v souvislosti s několikaletým vyšetřováním kvůli přechovávání nekatolické literatury a stýkání se s lidmi podezřelými z „*kacířství*“ nucen odevzdat duchovní správě dva zakázané tisky, a sice další již zmíněný špalíček a tzv. „*harfičku*“. V tomto případě se zcela jistě jednalo o dílo Jana Liberdy *Harffa nowá na*

52) Telecí – ves v minulosti náležející k městským vsím královského věnného města Poličky. Obec leží v nadmořské výšce 578 m a je vzdálena zhruba 15 km jihovýchodně od Pusté Kamenice.

53) Knihopis K04338.

54) Matěj Lamplot byl vyslýchán 13. června 1750.

55) Období v západním křesťanství začínající na Popeleční středě a trvající 46 dní do Velikonoční neděle.

56) Výslech Franze Wotřela se konal 16. června 1750.

57) Ve výsledku Franze Wotřela je kniha označena jako „*modlitby bludný*“, ve výsledku Jana Koudelka pak jako kniha o „*přemejšlování*“.

58) DUCREUX, Marie-Elizabeth: *Knihy a kacířství*, s. 73.

Hoře Syon znějící,⁵⁹⁾ zpěvník tištěný v Laubně ve třech vydáních (1732, 1735 a jedno nedatované). Šlo o překlad pietistických duchovních písní a zároveň asi nejrozšířenější a nejpoblíbenější knihu mezi českými tajnými nekatolíky 18. století.⁶⁰⁾ Koudelka mimo jiné ve svém výsledku uvedl, že byl již v minulosti dvakrát vězněn z „*příčiny bludu lutriánského*“. Poprvé za skutečského děkana Norberta Mattheidese, který ve své funkci působil od roku 1700 do smrti v roce 1738. Podruhé byl uvězněn ve Skutči na devět týdnů v roce 1748. Evidentně se tedy jednalo o člověka, který byl „zarytým“ nekatolíkem již od svého mládí, což potvrdila i výpověď jeho syna Václava, jenž částečně odkryl otcovu náklonnost k protestantismu již v době Václavova dětství či dospívání, kdy ještě bydlel v jednom domě se svými rodiči.

V předchozí části jsme učinili určitý přehled o kolportéřské činnosti Jana Koudelky a spolu s poukázáním na konkrétní osoby, které od něj knihy kupovaly, jsme se zároveň pokusili o identifikaci jednotlivých knižních titulů. Kdo však byli lidé zásobující Koudelku knihami? Odcházel snad on sám do ciziny pro nekatolické tisky? Pokusme se nyní na tyto otázky odpovědět. Z výslechových protokolů vyplývá, že okolo roku 1730 uprchl Koudelkův bratr i se svým synem do protestantské ciziny, konkrétně do Berlína.⁶¹⁾ V roce 1750 měl být bratr již v Uhrách, zatímco jeho syn zřejmě nadále pobýval v Berlíně, avšak žádné bližší zprávy o jejich osudech se nepodařilo nalézt. Víme však, že oba se z ciziny více či méně pravidelně na Rychmbursko vraceli a přinášeli s sebou nekatolické tisky, které následně předávali svému příbuznému. Z Koudelkova výsledku se dozvídáme, že jeho synovec přišel na rychmburské panství v době slezských válek s pruským vojskem, které na území Čech operovalo zejména v roce 1742 (eventuálně ještě v roce 1744). Nejen že si tehdy přišel zřejmě pro nějaký dědický nárok či podíl („*pro pretenzi*“), ale zároveň s sebou přinesl dvě knihy, bibli a modlitby,⁶²⁾ které od něj Koudelka koupil. Přítomnost pruského vojska na českém území využilo mnoho emigrantů k vyřízení pohledávek ve své původní vlasti, ale i k hledání svých odebraných dětí. Navíc se při

59) Knihopis K04855.

60) DUCREUX, Marie-Elizabeth: *Knihy a kacířství*, s. 73.

61) V poddanském soupisu z roku 1743 je uveden Jakub Koudelka (bratr Jana Koudelky) s manželkou a čtyřmi dětmi s poznámkou „*zběhli pro víru do Berlína 1731*“ (viz SOA Zámorsk, Velkostatek Rychmburk, Sirotčí kniha 1743, č. knihy 326, pův. pag. 178).

62) V případě modliteb se jednalo nejspíš o již zmíněné *Dvanáctero přemýšlování* od Filipa Kegelia.

tajných návštěvách pokoušeli upevnit u svých příbuzných důvěru v pruského krále a v jeho pomoc českým nekatolíkům.⁶³⁾ Ostatní výše zmíněné knihy získal Koudelka zřejmě ve stejné době. Jednu koupila jeho žena od pruského vojáka, „špalíček“ u něj zapomněl bratr, když odcházel zpět do ciziny a ostatní tisky sám od bratra koupil. Ten navíc zapůjčil jeden „manuálek“ svému synovci Václavovi. Koudelkův bratr a jeho syn však nemuseli být jedinými lidmi, kteří zásobovali literaturou pustokamenického sedláka. Jan Koudelka totiž nebyl vyslýchán jen kvůli přechovávání a prodeji nekatolické literatury, ale i z důvodu ukrývání známých „svůdníků“ a kolportérů protestantských tisků Matěje Čoudila a Jana Pražana, kteří mohli koneckonců Koudelkovi dodávat knihy průběžně v rámci svých pravidelných návštěv východních Čech.

Přibližme si nyní v krátkosti osudy těchto osob, které působily nejen na Rychmbursku, ale i na okolních panstvích a v dalších částech země. Matěj Čoudil se narodil kolem roku 1690 v Měříně na Moravě. Byl známým predikantem a kolportérem nekatolické literatury, který stále přicházel do Čech, kde působil pod záminkou obchodu s tabákem. Zatykač byl na něj vydán 9. září 1747 včetně popisu, následně byl dopaden v Kolíně a uvězněn, podařilo se mu však uprchnout do Saska. Dle některých informací zemřel v roce 1756.⁶⁴⁾ Podle Ferdinanda Hrejsy byl Čoudil dopaden až v roce 1766[!] v Lounkách u Roudnice s několika kusy nekatolické literatury a 3. prosince 1767 odsouzen pražským Apelačním soudem „*k dílu v domě kázně v železech a poutech bez vyměření času v káznici novoměstské*“.⁶⁵⁾ Na jeho syna Václava, který s otcem roznášel knihy už od mládí, byl vydán zatykač s popisem v roce 1758.⁶⁶⁾ S Matějem Čoudilem se Jan Koudelka setkal dle své výpovědi naposled na začátku roku 1748, kdy u něj dotyčný přenocoval. Na Rychmbursko prý přišel ze Žitavy jako prodejce plátna a čepců. Přiznal také, že několik dní před noclehem Čoudil prodal Janu Pražanovi „*bludnou knihu špalíček*“.

Jan Pražan se narodil v roce 1708 v Pasekách u Pusté Kamenice. Spolu s manželkou emigroval do Uher a podobně jako Matěj Čoudil se neustále

63) ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: *Stručně o pobělohorských exulantech*. Praha 2005, s. 29.

64) NOVOTNÁ, Eva: *Tajní nekatolíci v 18. století na Krucembursku*. In NESPOR, Zdeněk R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Ústí nad Labem 2007, s. 125–147.

65) HREJSA, Ferdinand: *Čeští kacíři*, s. 109–110.

66) NOVOTNÁ, Eva: *Tajní nekatolíci v 18. století na Krucembursku*, s. 146.

vracel na Rychmbursko, kde roznášel nekatolickou literaturu.⁶⁷⁾ V prosinci 1750 byl Pražan zapsán v seznamu kolonistů ve slezském Husinci, odkud však musel odejít, jelikož se přidržel herrnhutského sboru v Gnadenfrei. V roce 1758 byl již zapsán ve Friedrichově Táboře, kde také v dubnu 1768 zemřel.⁶⁸⁾ Podle vyznání Václava Koudelky navštívil Jan Pražan jeho otce několikrát, ale jakýkoliv prodej knih či rozmlouvání o věcech náboženských nepotvrdil. Přiznal, že Pražan jednou navštívil i jeho samotného, ale jen proto, aby u něj nakoupil plátno.

Jak vypadaly následující roky života Jana Koudelky z Pusté Kamenice, bohužel přesně nevíme. Jediné, co nám prameny odkrývají je, že dne 7. prosince 1750 učinil ve skutečském chrámu Páně revers a byl tak opět přijat do lůna katolické církve. Zřejmě ještě nějaký čas strávil ve vězení, ale tím byl v podstatě jeho případ uzavřen. Jak bylo uvedeno výše, byl Jan Koudelka pro podezření z „kacířství“ do roku 1750 celkem třikrát vězněn. Podle všeho se jednalo o člověka, který byl minimálně ve 40. letech 18. století významným lokálním činitelem nekatolického hnutí na Rychmbursku. Příslušníci rodu Koudelků z Pusté Kamenice byli navíc stíháni pro nekatolictví již ve 30. letech 18. století (Pavel a Jakub Koudelkovi), kdy odvraceli od katolické víry své sousedy.⁶⁹⁾ Jan Koudelka zemřel 21. prosince 1761, tři roky po své ženě Zuzaně.⁷⁰⁾

O něco více informací máme o osudu Václava Koudelky (nar. 1721), který byl k výslechu přizván i se svou ženou Lidmilou 15. prosince 1750, až týden po písemném reversu svého otce Jana.⁷¹⁾ V protokolu přiznal, že ho otec vyučoval již v dětství k přijímání pod obojí způsobou, ale že on sám nikdy takto nečinil, ačkoliv věřil, že je to správně. Dále se zmínil o nekatolické knize, kterou svému otci přes nepříliš dobré vztahy u sebe schoval a o literatuře, kterou míval kdysi Jan Koudelka doma a ze které četl a zpíval. Jeho žena Lidmila byla shledána ve věcech víry jako pravověrná katolička, která neměla o knihách svého manžela žádné povědomí. Václav Koudelka byl v zimě nebo brzy z jara následujícího roku propuštěn

67) HREJSA, Ferdinand: *Čeští kacíři*, s. 165–166.

68) ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: *Pozvání do Slezska*, s. 398 a 444.

69) ADÁMEK, Karel: *Chrudimsko. Historické a statistické rozhledy*. Roudnice 1878, s. 71.

70) SOA Zámorsk, Sbírká matrik Východočeského kraje, FÚ Krouna – matrika NOZ 1737–1778, inv. č. 4436, sign. 244, pův. pag. 279, 290.

71) Václav Koudelka byl vyslýchán necelé dva měsíce po pohřbu svých třech dětí, které zemřely během jednoho měsíce (říjen 1750). Nejstaršímu synovi byly 4 roky (viz SOA Zámorsk, Sbírká matrik Východočeského kraje, FÚ Krouna – matrika NOZ 1737–1778, inv. č. 4436, sign. 244, pův. pag. 261).

z vězení, avšak ještě ve zpovědním výkazu skutečského vikariátu z roku 1751 byl zaznamenán jako člověk „podezřelý z kacířství“.⁷²⁾ V tom samém roce na jaře však emigroval i se svou ženou do slezského Münsterbergu, kde se přidal k tamnímu luterskému sboru. V roce 1753 z církve vystoupil a odešel s rodinou do Friedrichova Hradce, kde zřejmě zemřel. Zde po sobě zanechal i několik potomků.⁷³⁾

Nyní již nezbyvá než učinit shrnutí poznatků, ke kterým jsme dospěli. V první řadě je třeba zamyslet se nad příčinami náboženské „houževnatosti“ nekatolíků v oblasti východních a severovýchodních Čech, obzvláště na území námi sledovaného Rychmburska. Ačkoliv tyto příčiny nebudeme moci nikdy zcela objektivně posoudit, nemůžeme se spokojit ani s pouhým konstatováním, že oněch faktorů byla celá řada, ale je nutné pokusit se je konkrétně pojmenovat. Jedním z prvotních a nejdůležitějších činitelů, který ovlivnil silné nekatolické hnutí, je dle mého názoru vývoj oblasti z hlediska správního a majetkového. Panství Rychmburk bylo celé jedno století od poloviny 15. do poloviny 16. věku v držení nekatolické vrchnosti, která svému náboženskému přesvědčení přizpůsobila i duchovní správu celého dominia. Obdoba zásady „*cuius regio, eius religio*“ tedy v mnoha směrech v českém katolicko-utrakvisticko-bratrském prostředí platila již několik desítek let před uzavřením augsburského náboženského míru v roce 1555. Až s koncem 50. let 16. století počala být příchodem rodu Berků z Dubé na Rychmbursku znovu budována katolická farní soustava, která však během třicetileté války utrhla další ránu. V roce 1651 byli pro tři fary a devět filiálních kostelů k dispozici pouze dva faráři (ve Skutči a v Hlinsku).⁷⁴⁾ Tento tristní stav byl vyrovnán až v první polovině 18. století, jistým završením procesu obnovy farní správy pak bylo v polovině století zřízení vikariátu ve Skutči. Nemalou úlohu pro šíření katolické víry hrála katecheze, neboli náboženská výuka mládeže, která byla ze strany farního kléru často ještě v polovině 18. století značně zanedbávána, obzvláště v horských oblastech.⁷⁵⁾ Je také velice pravděpodobné, že i tvrdý přístup katolicky bigotní vrchnosti působil u většinově nekatolického lidu značnou „zatvrzelost“.

72) Národní archiv Praha, APA I, inv. č. 1596, sign. B25/5, fol. 154, zpovědní výkazy pražské arcidiecéze z roku 1751 [Vikariát Skuteč].

73) ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: *Pozváni do Slezska*, s. 161, 312, 466–467.; HREJSA, Ferdinand: *Čeští kacíři*, s. 166.

74) MATUŠÍKOVÁ, Lenka – PAZDEROVÁ, Alena (edd.): *Soupis poddaných*, s. 1019–1021.

75) ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století (1695–1777)*, Praha 1987, s. 213–215.

Dalším významným faktorem, který výrazně ovlivnil utváření lidového náboženského myšlení je faktor geograficko-topografický. Rychmburské panství, jak již bylo napsáno, se rozkládalo v poměrně velké nadmořské výšce a jeho krajina byla silně zalesněna. Tím pádem byly jednotlivé vesnice špatně dostupné (obzvláště v zimních měsících) a zároveň takové prostředí nabízelo nekatolíkům v případě potřeby značné množství úkrytů. Člověk, jenž se uměl ve složitém terénu pohybovat, měl velkou výhodu oproti příchozím cizincům. K nevýhodám této polohy však patřila například méně úrodná půda, čemuž bylo nutné přizpůsobit druhy pěstovaných plodin. Mezi nimi měl výsadní postavení len, který byl také rolníky zejména v zimním období hojně zpracováván. Za dlouhých zimních večerů tak měli lidé při společných přástkách jistě spoustu času věnovat se rozhovorům o náboženských otázkách a případně číst nekatolické knihy. Už Františka Hyppolita Berková si velice dobře uvědomovala neblahý vliv těchto schůzek na udržení nejen katolické poslušnosti lidu, proto také přásky a veřejné schůzky v roce 1625 v rámci svého tvrdého řádu pro poddané zakázala.

Velice silnou úlohu pro přežití nekatolického přesvědčení lidu hrála kniha, což se pokouší potvrdit i tato studie. Na příkladu sedláka Jana Koudelky z Pusté Kamenice a jeho rodiny se podařilo ukázat řadu vztahů a principů, které v polovině 18. století v nekatolickém prostředí východních Čech fungovaly. Úlohou této stati však v žádném případě není snaha výsledky jednoho lokálního výzkumu generalizovat na celou nekatolickou společnost tehdejší doby. Jedná se jen o jednu z mnoha odhalených kauz, která ovšem může mít (a často i má) společné prvky s případy jinými.

Jak se podařilo ukázat, spolehlivým dodavatelem nekatolické literatury z protestantské ciziny mohl být okruh vlastní rodiny. Časté nebo občasné návštěvy emigrantů u svých příbuzných s sebou přinášely nejen silná přesvědčování a ujišťování o pomoci z nekatolické ciziny, ale také dodávku nejnovějších knih, které byly v 18. století silně ovlivněny protestantským pietismem. Pět z devíti knih, které Jan Koudelka získal zřejmě v průběhu 40. let a o kterých se dozvídáme z výslechových protokolů, byly tisky zcela jistě zahraniční produkce. U dalších třech se s největší pravděpodobností jednalo také o tisky zahraniční (dva Kleychovy špalíčky a jeden tisk Nového zákona), nelze to však s jistotou potvrdit. Pouze v jednom případě pak můžeme hovořit o původním tisku českém („*Bible česká starýho tisku*“). Z toho jasně vyplývá drtivá převaha zahraniční produkce před polovinou 18. století.

Tuto skutečnost potvrzují i výzkumy provedené v okolních lokalitách, například na Krucembursku ve 40. a 50 letech, kde byla zabavena řada

protestantských tisků, z nichž jmenujme například Motěšického *Ruční knížku*, Kegeliovo *Dvanáctero přemýšlování*, či bezpočet špalíčků.⁷⁶⁾ Největší kauza s nekatolickými knihami zde však proběhla v letech 1767–1771. Bylo při ní odhaleno celkem 26 osob z polenského, novoměstského a žlebského panství. Seznam zabavených knih navíc obsahoval takřka totožné tituly (v naprosté většině případů zahraniční provenience), k jejichž držení se doznal i Jan Koudelka v roce 1750.⁷⁷⁾ Podobné výsledky přinesl i výzkum výskytu nekatolické literatury na Opočensku ve 30. letech 18. století, kde již velice silně převažovaly tisky zahraniční produkce nad starými tisky domácími (zhruba v poměru 2–3:1).⁷⁸⁾ Poměr v průběhu 18. století narůstal zcela pochopitelně právě ve prospěch tisků zahraničních, jelikož byly nekatolické knihy především ze strany horlivých katolických misionářů velice žádaným produktem a důkazem k usvědčování kacířů. Proto bylo nutné postupem času doplňovat zabavenou literaturu knihami novými, které se do Čech dostávaly především pod pláští navrátilivších se emigrantů.

Na lokální úrovni v prostředí rychmburského dominia působil Jan Koudelka jako poslední a nejnižší článek distribuce nekatolických tisků, čímž částečně přebíral roli zahraničních emisarů. Ve své výpovědi uvedl, že se chtěl prodejem knih živit, což je samozřejmě jedna z možných variant, ale vzhledem k dalším okolnostem je pravděpodobnější, že získané knihy prodával z přesvědčení zatvrzelého nekatolíka, jistou roli však u něj mohly hrát faktory oba. Knihy Koudelka distribuoval v okruhu 15 až 20 kilometrů od svého domova, často již mimo hranice rychmburského panství. Zřejmě díky své složité minulosti si nemohl dovolit prodej nekatolických knih v prostředí, kde ho lidé dobře znali a kde musel navštěvovat katolický kostel. Pouze v jednom případě prodal Koudelka knihu přímo v Pusté Kamenici.

Díky examinům (výslechovým protokolům) se můžeme zaměřit i na to, jací lidé od Koudelky knihy kupovali a jaké bylo jejich povolání. Ze šesti osob, o kterých víme, že od dotyčného nějaký tisk koupili, bylo pět mužů a pouze jedna žena, jakási „borovnická rychtářka“, zřejmě žena rychtáře ve vsi Borovnice, ležící asi 9 kilometrů jižně od Poličky. Mezi ostatními

76) NOVOTNÁ, Eva: *Tajní nekatolíci v 18. století na Krucebursku*, s. 141–144.

77) Tamtéž, s. 145.

78) ŠORM, Petr: *Tajní nekatolíci ve východních Čechách (Opočensko a Dymokursko)*. In NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Ústí nad Labem 2007, s. 165–182.

hříšníky můžeme nalézt mlynáře, jeho syna (sedlák), kováře, obecního sluhu a jednoho muže, jehož povolání nám zůstává utajeno.

Velice zajímavá je otázka emigrace obyvatel z rychmburského panství do protestantské ciziny, zejména do pruského Slezska, Saska či do Berlína a jeho okolí. Podle dostupných informací byla náboženská emigrace ze sledovaného dominia v průběhu 18. století poměrně silná. Již při procházení zmíněné edice dokumentů K. V. Adámka zjistíme řadu případů, kdy do ciziny odešel alespoň jeden člen rodiny a následně se vrátil pro ostatní, nebo s sebou odvedl další souvěrce z rodné vesnice či blízkého okolí.⁷⁹⁾ I v okruhu Jana Koudelky se pohybovali lidé, kteří měli s nekatolickou cizinou své zkušenosti. Ať už se jednalo o jeho bratra a synovce, kteří odešli na počátku 30. let do Berlína, tak i styky s Matějem Čoudilem, emigrantem v saské Žitavě, či Janem Pražanem, jenž odešel do Slezska, svědčí o častých stycích domácích obyvatel s protestantskou cizinou. Koneckonců emigrantem se stal na jaře roku 1751 i Koudelkův syn Václav, který se svou ženou prchl do Slezska.

Je tedy dle mého názoru zcela oprávněné tvrdit, že čím silnější byla emigrace z dané lokality, tím silnější bylo v této oblasti tajné nekatolictví, které bylo emigranty podporováno v podobě literatury, zpráv či konání domácích pobožností za účasti zahraničních predikantů. Je však zároveň nutné upozornit na to, že emigrace nemusela být pro nekatolíky jen východiskem z náboženské nesvobody, ale i vidinou zisku nové a třeba i kvalitnější půdy, jejíž kolonizací mohli uprchlíci docílit snadnější obživy. Řada českých emigrantů však byla z nového prostředí zklamána nejen jeho polohou, ale často i nepřátelským přístupem domácího obyvatelstva vůči cizím kolonistům.

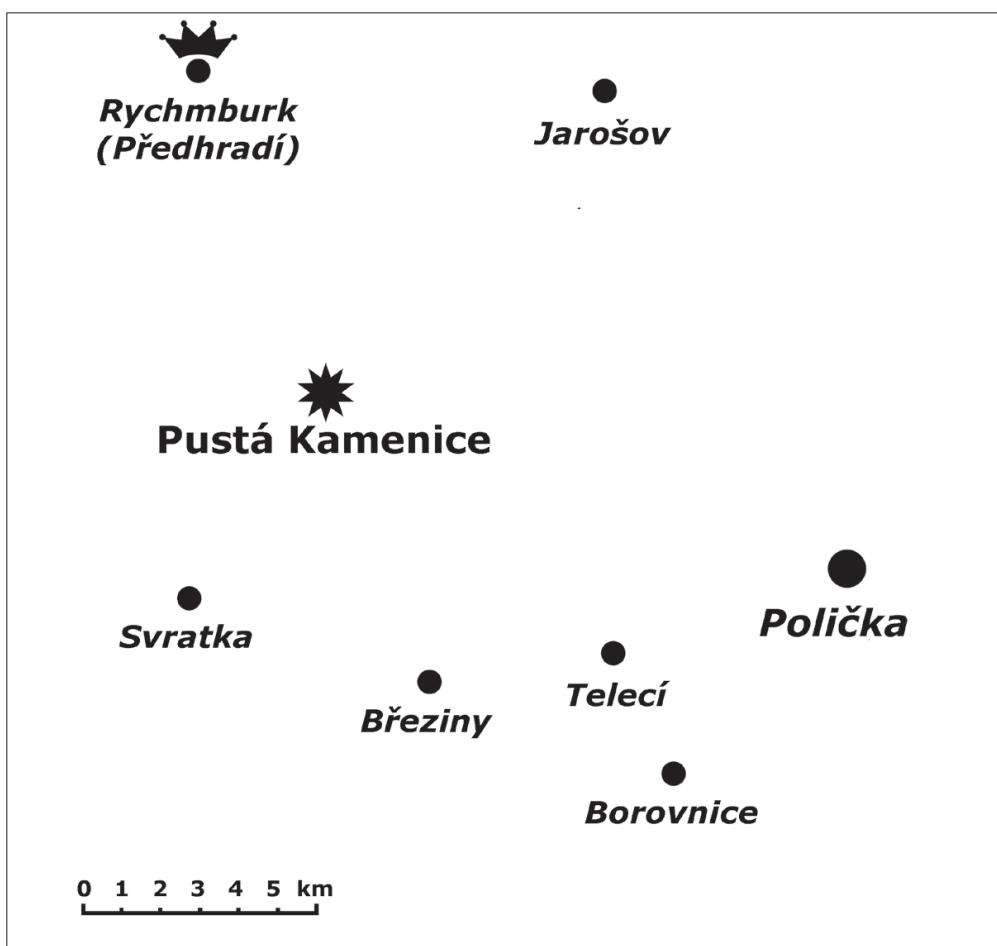
Případ Jana Koudelky je v mnohém velice podobný osudům jistého sedláka Jiřího Andlreho (1696–1772) z Českých Heřmanic.⁸⁰⁾ Jeho dva bratři emigrovali v roce 1733 pro víru do Lužice, odkud se často navraceli a odváděli s sebou zpět své souvěrce. Těm, kteří neodešli, přinášeli nekatolickou literaturu, stejně jako Jiřímu. Od roku 1737 pobývali v Berlíně. V roce 1746 bylo Andrlemu zabaveno několik zakázaných knih, kvůli kterým se musel zpovídat. Kromě jejich četby se přiznal k přechovávání kacířů ve svém domě a byl tak nucen přísahat věrnost katolické církvi

79) ADÁMEK, Karel Václav: *Listiny k dějinám*, s. 27–29 [č. 29–33], 32–35 [č. 39–44] ad.

80) NOVOTNÝ, Milan: *Tajní evangelíci z Horek u Litomyšle za rekatolizace v 17. a 18. století*. In *Sborník prací východočeských archivů 9*, 2004, s. 105–132.

v českoheřmanickém chrámu. Rok nato byl však opět obviněn z kacířství, tentokrát i se svou ženou a dvěma syny. V roce 1753 si podobné obvinění vyslechl již popáté.

Podobné osudy jako Jan Koudelka či Jiří Andrlé sdílelo v průběhu 18. století v Čechách jistě nemálo tajných evangelíků, jejichž životní příběhy se ve většině případů již nikdy nedozvíme. Tito lidé nebyli na rozdíl od svých mnohých souvěrců či příbuzných ochotni kvůli své víře emigrovat a vyměnit tak náboženský útlak za svobodu vyznání, která však byla zároveň spojena s nejistou budoucností za hranicemi své země. Čekali však, že se jednou budou moci těšit z náboženské svobody i tam, kde prožili celý svůj život. Někteří se této změny dočkali, mnozí však nikoliv.

Situacní mapka okolí obce Pustá Kamenice (tehdejší panství Rychmburk) s vyznačenými místy distribuce nekatolické literatury Janem Koudelkou.

Ediční část

Jednotlivé dokumenty jsou v rámci předkládané edice řazeny dle datace chronologicky od nejstaršího po nejmladší. Tento způsob uspořádání byl zvolen zejména kvůli nejednoznačnému řazení materiálů v samotném archivním fondu, kde se v jednom kartonu nachází více dokumentů k různým případům. Každý zde uveřejněný dokument je označen nadpisem, v němž je krátce charakterizován a zároveň přesně datován.

Celá ediční část je doplněna zjednodušeným poznámkovým aparátem, jelikož většina vyskytujících se jmen a názvů jednotlivých knižních titulů byla vysvětlena výše v textu. Grafická úprava výslechových protokolů byla zachována dle originálu, levý sloupec představuje otázky tazatele, v pravém jsou pak zaznamenány odpovědi vyslychaného. Všechny otázky a odpovědi jsou dle původní verze číslované.

Co se týče metod zpracování originálního textu, bylo zde postupováno dle obecných zásad pro přepis a vydávání raně novověkých historických pramenů.⁸¹⁾

Výslech Jana Koudelky z Pusté Kamenice, Filipa Teplého z Březin, Franze Wotřela z Jarošova a Matěje Lamplota z Telecího, 8. – 16. června 1750.

Summariium Examen Jo[ann]is Koudelka Complicum ejus

Anno 1750 dne 8 Juny, podle milostivého, vysoce důstojné /:titul:/ arcibiskupské konzistoře pražské nařízení, skrze velebného Pana faráře krounského, kraje chrudimského, vikariátu skutečského nám *comunicirovaného*;⁸²⁾ při právě knížecího města Sku[t]če vykonán examen s *Janem Koudelkou* ze vsi Pustý Kamenice, poddaným panství rychmburského, ex capite podezřelého kacírstva následovně.

81) ŠTOVÍČEK, Ivan et al.: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Praha 2002.

82) Sděleného.

Interrogatoria

1.
Které vaše jméno? Odkud a čím jste poddaný?
2.
Jak jste starý? Ženatý-li? A kolik dětí?
3.
Z jaké příčiny jste zde v arestu?
4.
Komu? Kdy a jaké jste knihy prodal?
5.
Komu více jste ještě knih prodal?
6.
Jak tehdy jste měl více knih, vyznejte se upřímně.

Responsoria

1.
Jan Koudelka z Pustý Kamenice, poddaný rychmburský.
2.
68 let, ženatý, 4 děti mám.
3.
Pro knihy lutriánské, že jsem je jinším prodával.
4.
Kováři do Jarošova jednu, zdá mi se, že byla o *přemejšlování*.
Mlynáři do Telecího, starýmu Lamplotovi, *bibli starýho tisku* jednu.
Jeho synovi Matějovi dvě: *zákon s malýma literama* a *Korunku malých dětí*.
Filipovi Teplýmu na Březiny manuálék ve dvouch zlatejch jsem zastavil a to vše stalo se před čtyřma lety. Mimo těch jsem velebnýmu panu faráři odved *špalíček* a *harfíčku*.
5.
Já se nepamatuji. Leda-by moji domácí byli někomu nějakou prodali.
6.
Inu páni, co mám zapírat, znám, že sem probloudil. Do Borounice rychtářce jsem prodal jednu *ručničku maličkou* za 30x⁸³⁾. Však ona ji musela odvésti do Jimramova. St. Servusovi pustokamenickému nynějšímu jsem prodal knížku *starý špalíček*.

83) 30 krejcarů.

7.
Máte-li ještě více knih?
7.
Nemám, jenom řeč[enou] boží knížku, ale je podepsaná.
8.
Kde a jakým způsobem jste ty prodal? Chválil jste je?
8.
Asi dvě jsem prodal doma, ostatní sem sám roznášel. Chválil, že sou dobrý.
9.
Od koho jste vy ty knihy dostal?
9.
Bibli a ty modlidby jsem koupil od bratrova syna, co do Berlína ušel, přines je ke mně, když s *brandeburky*⁸⁴⁾ přišel. Jednu koupila má žena od brandeburskýho vojáka. Ten *manuálek* bratr můj, co odtut[?] ušel, pučil mému chlapci. Špalíček u mě zapomněl [...] a ostatní sem od něho koupil.
10.
Často-li jste v těch knihách [čítal]? S kým neb před kým čítával?
10.
Málo kdy a sám pro sebe.
11.
Věděl-li ste, že ty knihy jsou bludné?
11.
Věděl, proto jsem je také jinam prodal.
12.
Pročpak jste takové duším ligským[!] škodlivé knihy prodával? A raději [jste je] duchovní vrchnosti neodvedl?
12.
Že jsem byl šelma, a že jsem se chtěl tím živiti, můj bratr mě zaved.
13.
Kde je váš bratr? A jeho syn?
13.
Slyším, že bratr je v Uhřích a syn je v Berlíně.
14.
Dávno-li odešli, a proč?
14.
Již je tomu přes 20 let. Skrz ten blud lutriánský ušli.

84) Pruská armáda v době slezských válek, která táhla přes území Čech (zejména v roce 1742, popř. 1744).

15.
Věděl-li jste vy o tom, že chce jít pryč? A že je tím bludem nakažený?

16.
Proč jste od takového oumyslu neodrazoval? A nebo neprozradil?

17.
Znáte-li *Matěje Čoudila*?

18.
Jakou s ním máte známost? Dávno-li byl u vás? A odkud je?

19.
Věděl-li ste, že on je člověk bludný, a po čem jste to poznal?

20.
Kdy to bylo? Byl-li je *Čoudil* u vás dříve na noclehu, než tu knížku prodal?

21.
Proč jste ho, vědíce bludného člověka, nevyzradil? Neb nedodržel[?]?

15.
Věděl jsem, poněvadž mně mluvil, že půjde do Žitavy, a ten *manuálek* jsem měl od něho, a chválil mě, že v Sasku se bude míti dobře, i taky mě k tomu nabízel, když seděl v arestu na Rychmburce. Též jeho syn, když přišel z Berlína sem pro *pretenzi*⁸⁵⁾ a přinesl tehdáž ty některé knihy, zas mně nabízel a namlouval, abych prodal zde všechno, že se tam budu míti dobře; já ale nechtěl sem.

16.
Já jsem ho dosti odrazoval a napomínal. Že ale sem ho neprozradil, to se stalo proto, že mě chtěl sehnat z chalupy, a že by mě byl klel.

17.
Nevim, abych ho již poznal.

18.
Jsou již 2 léta neb půl třetího léta byl u mě na noclehu, prodával tam slisky plátna a čepce. On se počítá ze Žitavy.

19.
Věděl, poněvadž *Janovi Pražanovi* prodal knihu bludnou, *špaliček*.

20.
Několik dní před noclehem tu knížku prodal.

21.
Že sem se bál nářku od něho, že byl lutrián, že bych mu udělal zle.

85) Zřejmě nárokování dědického podílu.

22.	22.
Kolikrát jste byl v příčině bludu lutriánského <i>hemovaný</i> ⁸⁶⁾ ?	Ponejprv hned za neb[ožtíka] p[ana] děkana <i>Matheidesa</i> . ⁸⁷⁾ Po druhé teď před dvěma léty, jak sem tu zde ve Skutči 9 neděl v arestu seděl, a teď po třetí.
23.	23.
Dělal-li jste kdy vyznání víry?	Nikda.

Silentio imposito deductas ad carceres.

Anno 1750 dne 16 Juny při právě knížečího města Sku[t]če arestem zjištěný pro podezřelost kacířstva *Jan Koudelka*, učiníce[?] odvolání, že jest Filipovi Teplému ze vsi Březin prodal knihu kacířskou, s kterými to jest *examen constituirován*⁸⁸⁾ takto.

Interrogatoria	Responsoria
1.	1.
Jak vaše jméno? Odkud? Čí poddaný?	Filip Teplý z Březin, poddaný rychmburský.
2.	2.
Jak starý? Ženatý-li? Kolik máte dětí?	55 let, ženatý, dětí mám 8.
3.	3.
Jakou víru vyznáváte?	Katolickou římskou.
4.	4.
Byl-li jste kdy pro knihy lutriánský volaný?	Nebyl, mimo tehdy, když sem tu knížku od Koudelky dostal, bylo to po tý <i>vojně</i> , ⁸⁹⁾ přišel ke mně a pravil, že je s nim zle, abych mu na tu knížku půjčil 2 R. ⁹⁰⁾

86) Zadržený (z něm. hemmen).

87) Norbertus Matthaeides působil od roku 1700 jako děkan ve Skutči. Zasloužil se o výstavbu děkanství, zvelebení kostela ad. Společně s jezuitskými misionáři horlivě pátral po kacířích a nekatolické literatuře. Zemřel 9. července 1738 (viz ŠIMÁK, J. V. (ed.): *Zpovědní seznamy*, s. 438; ADÁMEK, K.: *Chrudimsko*, s. 71).

88) Výslech postaven (ustanoven).

89) Viz pozn. 84.

90) 2 rýnské zlaté.

5.
Máte-li tu knížku ještě?
6.
Jaká ale byla ta knížka?
7.
Taky-li jste v ní kdy [četl]? A před kým četl?
8.
Věděl-li jste, že je bludná?
9.
Ale o *Koudelkovi* jste věděl, že je člověk podezřelý v kacírstvu, a že knihy bludný roznáší?
10.
Kterak a odkud jste to věděl, že je podezřelý?
11.
Proč tehdy, když jste to věděl, přece jste od něho knížku přijal?
12.
Copak vám v ní vychvaloval?
13.
Musel ste vy něco jiného při té knížce vám k zalíbení znamenat, obzvláště poněvadž tak maličkou knížku za 2 R⁹²⁾ jste vzal?
5.
Nemám, já sem ji [jak] rok minul sám z dobrý vůle odved na děkanství do Poličky.
6.
Manuálek neb jádro Bible svaté ji jmenoval.
7.
Něco málo sám pro sebe, někdy Evangelia jsem četl, ale nic z ní nepamatuji.
8.
Nevěděl.
9.
Tot [?] sem věděl.
10.
Poněvadž mu kolikráte knihy pobrali a rychtářka *borouvnická* na něj naříkala, že jí také jakousi knihu prodal, skrze co měla při duchovním právě zanepráznění.
11.
Na jeho žádost a předstírání potřeby, a že mně ji vychvaloval, že je dobrá, že by ji nedal za 3 R.⁹¹⁾
12.
Že je v ní všechno dobrý, a že je jádro Písma svatého.
13.
Myslil jsem, že se z ní něco naučím, poněvadž pravil, že je jádro Bible a Písma.

91) 3 rýnské zlaté.

92) 2 rýnské zlaté.

14.
Poněvadž ale jste věděl, že tato knížka od člověka kacířstvím nakaženého pochází, co pak jste se chtěl naučiti?

15.
Kterak pak ze zlý a katolický víře odporný knihy chtěl, neb mohl jste se něco katolického naučit?

16.
Jak dlouho jste tu knihu u sebe měl?

17.
Víte-li, komu víc *Koudelka* knih prodal?

14.
Chtěl jsem se ve víře katolický přivčít[?].

15.
Inu páni, co mám zapírat, měl sem také v tom bludu zalíbení, chtěl sem se víře lutriánský učit. Když ale sem slyšel na kázání o složení knih bludnejch ohlášku, a věděl sem, že *Jan Koudelka*, prodavač té knihy, má od duchovních skrze knihy zanepráznění, i hned dobrovolně sem ji odved na děkanství do Poličky.

16.
Asi dvě léta.

17.
Mimo tý *borouvnický rychtářky* nevím.

Anno 1750 dne 16 Juny. Předsevzatý examen při právě knížecího města Sku[t]če s Franzem Wotřelem, kovářem ze vsi Jarošova, poddaným města Litomyšle, in puncto koupenejch od *Jana Koudelky* knih.

Interrogatoria

1.
Jak se jmenujete? Odkud? Čí poddaný?

2.
Jak starý? Zdaž ženatý?

3.
Jaký jste víry?

4.
Měl-li jste kdy z knih bludných odpovídání?

Responsoria

1.
Franz Wotřel, z Jarošova kovář, poddaný vzáctnému magistrátu města Litomyšle.

2.
30 let, ženatý, dítě jedno mám.

3.
Katolický.

4.
Měl, ted' tři léta o Svatym duše.

5. Z jakých a od koho jste je dostal?	5. Měl jsem dvě knížky, jednu <i>manu-álek</i> a druhou <i>modlitby bludný</i>. Ty modlitby jsem koupil od Koudelky z Pustý Kamenice, tři léta v postě. Přišel k nám do Jarošova a prodával je tam /:tak jak sem slyšel:/ ve třech chalupách, až přišel k mému bratru, ten je nechtěl koupit; poslali pro mě, abych je koupil a <i>Koudelka</i> mně je vychvaloval, že jsou dobrý, až je do mě vloudil a já je koupil.
6. Máte-li jakou známost, že by ten Koudelka byl více někde knih prodával?	6. Nevim, já sem nikdá o tom neslyšel, jenom tenkrát, když u nás prodával.
7. Od kohopak ta druhá knížka pochází?	7. Někdy když jsem pod Novýma Hradý v prachovni dělal, našel sem ji tam zastrčenou.
8. Máte-li je ještě, ty knihy?	8. Nemám, musel sem je odvésti na děkanství do Poličky.
9. Byl-li jste stranu těch knih kdy tázán a examinován?	9. Byl, u vel[ebného] p[ana] děkana poličského, u přítomnosti p[ana] pat[era] <i>Missionarius</i>.

Anno 1750 dne 13 Juny, při právie král[ovskýho] věnnýho města Poličky, Matěj Lamplot ze vsi Telecího, by vše on skrze přechovávání lutriánských osob a knih na 2 léta k obecnímu dílu od *vysoce slavné král[ovské] Appellati condemnován*,⁹³⁾ a učinice na něj *Jan Koudelka*, při právě skutečském arestem stížený /:že by od něj nějaké kacířské knihy byl kupoval:/, odvolání, jest *constituován*⁹⁴⁾ takto.

93) Vysoce slavného královského apelačního soudu odsouzen.

94) Postaven (ustanoven).

Interrogatoria?

1.
Jak se jmenuješ? Jak starý a či poddaný?

2.
Jaký ty nyní obchod vedeš?

3.
Proč jsi se tehdy do arestu dostal?

4.
Od koho jsi ty knihy lutriánský kupoval, aneb sobě vypůjčoval?

5.
Jak dávno jest tomu, co jsi jich koupil, kde a kdo přítomen více byl?

6.
Komu jsi ty knihy dal, aneb kde jich máš?

7.
Kdo více od toho Koudelky ty knihy lutriánský kupoval?

Responsoria

1.
Matěj Lamplot ze vsi Telecího a starý 32 léta, poddaný zdejšímu městu.

2.
Když sem doma, živim se sedlskou prací a nyní jsem na ½ léta v arestu.

3.
Pro knihy lutriánský.

4.
Od *Jana Koudelky* z Pustý Kamenice jsem koupil 2 kusy, jedna ta knížka se jmenovala *Zákon malej litery* byl[!] a druhá *Korunka malých dítek*.

5.
Může bejt na 4 léta, tu *Korunku malejch dítek knížku*, tu on Koudelka ke mně do Telecího přinesl, dal jsem jemu 6 neb 7 grošů, ten *Zákon drobnej litery* jsem u něho koupil a dal jsem jemu za něj, jak myslim, 18 grošů; nebyl žádněj při tom, kromě jeho žena[!], ta byla v světnici, chodila sem a tam.

6.
Já sem ten zákon prodal kožešníkovi, co v Jimramově v arestu seděl a potomně z arestu utekl, dal mně za něj 16 grošů, u mě ho koupil, a ty druhý knížky *Korunku* jsem vel[ebným] p[anu] děkanu poličskému odvedl.

7.
Můj neboščík otec od něho koupil *Bibli českou starýho tisku*, co mu dal za ni, nevím.

8.
Jak se tvůj otec jmenoval a jak dávno již zemřel?

9.
Kolikrát jsi ty v tý bibli četl a kdo více s tebou a též kam se ta bible poděla?

10.
Zdali jsi ty již strany těch lutriánských knih tázán a examinován byl?

11.
Jaké jsi více knihy lutriánské od tohož *Koudelky* kupoval? Co s nim za schůzku měl? A kdo více přítomný s vámi bejval?

8.
Matěj Lamplot, a již na čtvrtý rok umřel.

9.
As 4 kráte, byla nečitedlná, otec neboštik také v ní čítával, jiného sem neviděl; a ten kožešník, co [v] Jimramově seděl, pral[!], že ji koupí, aby jsme mu ji dali, a tak ji vzal a za ni nic nedal.

10.
Byl u vel[ebného] p[ana] děkana poličskýho i také při tom právie před 2 léty a i od p[ana] vicariusu tu v Poličce. Jak [?] myslim, že nyní pro to v arestu sedim a na obecní dílo že jsem od *vysoce slavné král[ovské] Appellati*⁹⁵⁾ na 2 léta odsouzen.

11.
Ani jedinkou knížku jsem více od něj nekoupil, my jsme se spolu nescházivali[?], a když jsem já u něho aneb on u mě se zastavil, nebyl žádný přítomen.

Silentio imposito ad carceres deductus.

Že tyto čtvery examina u přítomnosti společného magistrátu od slova k slovu tak vyslechnuté a zaznamenané jsou, to pro hojnější víru přitisknutá menší pečeť města *verificáruje*.⁹⁶⁾ Actum v domě radním knížecího města Sku[t]če dne a léta svrchu psaného.

Sign.

Matěj Habal, ten čas purgmistr

Jan Šmaha, Václav Polanský, Václav Jonáš, Tomáš Kalous, spolu radní komisaři

Antonín František Josef Kohout, syndicus

95) Vysoce slavného královského apelačního soudu.

96) Stvrzuje (ověřuje).

Dopis pražské arcibiskupské kanceláře s instrukcemi k výsledku spoluviníků J. Koudelky, 14. července 1750.

Venerabilis Nobis Dilecte

Summaria Examina *Joannis Kaudelka* Skutizy⁹⁷⁾ ex capite Suspectae haereseos incarcerati, et complicum ejus, Nobis ab Inclyto Regiarum Appellationum Tribunali communicata, ad vos mittimus eo fine, et hoc Nostro cum mandato: ut assumpto [?] in Con=Commissarium quopiam de vicinis Beneficiatis, profatum *Kaudelka*, et Complices ad normam in patentibus Nostris Vernalibus de A. 1733⁹⁸⁾ [...] expressam examinetis; examina vero ista in lingua vernacula diligenter conscripta, et ab utroq[ue] vestrum Subscripta, et sigillata, una cum Summaris examinibus ad Nos quantocius [?] et nulla longiore interveniente mora Remittatis.

Quantum ad complices informari volumus an ii jam absoluti sint, vel Restent absolvendi? super quo ipsos et audietis, et i propriis eorum Curatis notitias expetitis.

Caeterum Subordinatos v[est]ros iterum atq[ue] iterum monebitis: quatenus examina de haeresi Susceptorum non soli, sed cum concursu vestro aut Con=Commissarii, et [...] Missionarii forment, subscribant, et sigillent. Et Nos manemus solito paterno affectu Nostro Vobis propensi. Praegae in Cancellaria Archi-Episcopali Die 14 Julii 1750.

Reverendis[imi] ac Celsiss[imi] S. R. Imp. Principis Domini Domini Ioannis Mauriti Gustavi DEI Gratia Archi-Episcopi Pragensis, Sedis Ap[osto]licae Legati Nati /:titl:/ Vicarius in Spiritualibus Generalis, et Officialis, Totumque Archi-Episcopale Pragense Consistorium.

Sign. A. Wokaun

Překlad do českého jazyka:

Náš milý a ctihodný

Posíláme Vám závěrečný výsledek Jana Koudelky Skutečského uvězněného a podezřelého ze zločinu hereze a jeho spoluviníků. Žádost nám byla předána slavným královským apelačním tribunálem a posíláme Vám ji k vyřízení s tímto naším rozhodnutím: nařizujeme, abyste za přítomnosti jakéhokoli duchovního (přisedícího, pověřence) ze sousední farnosti

97) Jan Koudelka pocházel ze vsi Pusté Kamenice.

98) *Patentes vernaes* – patent vydaný pražským arcibiskupstvím 28.3.1733, jehož 3. článek (Forma examinibus) se týkal formy výsledkových protokolů, 4. článek (Forma reversalium) pak formy reversů. Většina farářů se této předlohy držela (viz DUCREUX, Marie-Elizabeth: *Knihy a kacířství*, s. 63, 75).

(beneficia, obročí), vyzkoušeli bezbožného Koudelku a jeho spoluviníky podle toho, jak to určuje náš patent z jara roku 1733. Výslech sepište pečlivě v domácím jazyce a od Vás obou podepsaný a zapečetěný, zároveň s tímto listem, nám ho bez dlouhých odkladů pošlete zpět.

Navíc chceme být informováni o vinících, zda již byli rozhrěšeni, či zda odmítají rozhrěšení; tyto samotné nadto ještě vyslechněte, zajímejte se o jejich blízké a vyžadujte od nich znalosti (náboženství).

Vaším podřízeným to znovu a znovu opakujte, zvláště to, aby výsledky při podezření z hereze nedělali sami, ale společně s Vámi nebo s duchovním (pověřencem, přísedícím) z jiné farnosti (beneficia, obročí) nebo s jiným kněží, aby je podepsali a zapečetili. Podle našeho zvyku Vám zůstáváme nakloněni otcovskou náklonností. V Praze v Arcibiskupské kanceláři dne 14. července 1750.

Subskripce se signaturou (viz originál).

Rozhodnutí arcibiskupské konzistoře ve věci kacírství Jana Koudelky z Pusté Kamenice, 31. srpna 1750.

Venerabilis Nobis Dilecte.

Sententiam in hacce Archi-Episcopali Curia in Ioannem Kaudelka Skucz' ex Capite suspectae haereseos incarceratum ad vos cum hac ordinatione et mandato nostro mittimus: ut eam factis suo loco opportunis dispositionibus, in domo decanali valvis apertis publicetis; tenoremque ipsius in lingua vernacula, eo, si is comparuerit, in continenti=[.....] mox desuper in loco Carcerum ad captum exponatis; subnexo deinde anno, die, et loco publicationis factae, á vobis subscriptam ad nos quantocius [?] remissurus.

Ut primum autem Sententionatus sanctiora de se in futurum promittens pro absolute sui per vera resipiscentia signa humiliter institerit, et in rebus fidei methodo alias abhinc praescripta tam per vos, quam Capellanus v[est]ros sufficienter instructus fuerit; vos ei gravitatem imprimis censurae excommunicationis, ejusque effectuum acerbitatem dein et periurii atrocitatem=atque criminii haereseos difformitatem intelligibiliter explanetis; datis'que ab ipso consuetis de non relabendo reversalibus juratis, profesionem fidei in manus vestras, in Ecclesia, die attamen feriato, ab eo suscipiatis, ac tandem ipsum à censura excommunicationis, et haeresi /: adhibita etiam coeremonia levis percussionis :/ ritu consveto absolvatis, et communioni fidelium restituatis; injuncturus ipsi et salutarem poenitentiam,

alias ejusmodi lapsis abhinc injungi solitam, et Sacramentalem Confessionem integre et fructuose /: siquidem in anterioribus confessionibus delicta haec sua sacrilege reticebat, quod ipsi graviter exaggerabit /: in proximo faciendam, electo sibi pro lubitu Confessario alias à nobis approbato; quem tamen vobis nominare teneantur, vosque eidem Confessario ex nomine n[ost]ro intimabitis: concessam ipsi esse facultatem hominem istum à censuris, et haeresi pro foro interiore absolvendi.

Porro quousque homo iste in parochiali territorio v[est]ro tenebitur, vos ei virtutem sacramenti confirmationis frequenter explicetis, et eum ad illud proxima opportuna occasione suscipiendum exhortemini; vigilema [?] super istum geratis oculum, crebrius eum tam per vos, quam per Capelanos vestros visitando, catechizando, et per salutaria monita ac ferventes exhortationes ad sanctiorem frugem formando. Dimisso autem ipso sub inde ad sua, vigilem ejus curam proprio Parocho ex nomine nostro commendabitis. De peracto hujusce absolutionis negotio relationem in scriptis cum acclusione supramemoratarum reversalium nobis facturum. Qui solito n[ost]ro paterno affectu vobis propensi manemus. Pragae in Cancellaria Archi-Ep[iscop]ali die 31. Augusti Anno 1750.

Rever[endisimi] ac Celmi S. R. I. Principis Domini D[omi]ni Ioannis Mauritii Gustavi DEI gratia Archi-Episcopi Pragensis, Sedis Apostolicae Legati nati /:titul:/ Vicarius in Spiritualibus Gen[er]alis et Officialis, totumque Archi-Ep[iscop]ale Pragense Consistorium.

Sign. A. Wokaun

Překlad do českého jazyka:

Náš milý a ctihodný.

Posíláme Vašemu arcibiskupskému úřadu toto rozhodnutí ohledně Jana Koudelky ze Skutče, uvězněného kvůli podezření ze zločinu hereze s nařízením, abyste jeho znění při vhodné příležitosti vyvěsili na dveřích děkanství a převedli ho do jazyka toho bezbožníka, pokud se liší, k pochopení lidu. Následně pak nám o tom, kdy a kde bylo vyvěšeno podejte Vámi podepsanou zprávu.

Nejdříve však ať obžalovaný do budoucna slíbí, kvůli svému očištění, že bude dodržovat svaté pravdy a pokorně přizná, že přichází k rozumu. Ve věcech způsobu víry ať je od nynějška od Vás, tedy od svého duchovního (kaplana), dostatečně poučen. Vy mu zvláště důrazně a srozumitelně vysvětlíte závažnost hrozby exkomunikace, přísnost jejího vykonání, ohavnost věrolomnosti a ošklivost zločinu hereze. Ať Vám přísahá, jak je zvykem, že nesklouzne zpět do již odvrhnutých věcí a v den sváteční od něho přijmete

v kostele do svých rukou přísahu víry a nakonec mu poskytnete rozhřešení od podezření ze zločinu hereze (a připojíte také lehčí hříchy) a napravíte ho sv. přijímáním věřících. S tím ať je spojena také hluboká lítost a pokání. Je třeba, aby v souvislosti s těmito poklesky, jak je zvykem, byla v nejbližší době vykonána úplná svatá zpověď (a jestliže v předchozích zpovědích tyto svoje svatokrádežné činy zamlčel, důrazně mu to vytkněte). Ke zpovědi ať si vybere zpovědníka podle své vůle, musí však býti námi schválen, jeho jméno ať Vám oznámí a Vy to naším jménem sdělíte onomu zpovědníkovi. Nechť je tomu člověku do budoucna dopřána možnost řádného rozhřešení od podezření ze zločinu hereze.

V budoucnu ať se onen člověk zdržuje na území Vaší farnosti a Vy mu ustavičně sílu sv. biřmování vysvětľujete a povzbuzujete ho, aby při nejbližší příležitosti tuto svátost přijal. Hlídejte ho bdělými očima, a to jak Vaši pomocníci, tak ještě častěji Vy a skrze výuku náboženství, užitečná napomenutí a vřelá povzbuzování ho formujte k jeho svatější podobě. Ihned po jeho propuštění ho naším jménem svěříte do péče jeho duchovnímu. Poté, co nad ním bude vykonáno rozhřešení, zašlete nám bezodkladně písemnou zprávu se shrnutím a připomenutím předcházejících okolností. Podle našeho zvyku Vám zůstáváme nakloněni otcovskou náklonností. V Praze v Arcibiskupské kanceláři dne 31. srpna 1750.

Subskripce se signaturou (viz originál).

Sentence Jana Antonína Vokouna, legáta pražského arcibiskupa, ve věci kacířství Jana Koudelky z Pusté Kamenice, 22. září 1750.

Ve jménu Páně.

V příčině inquisiti strany kacířské nepravosti naproti Janu Koudelkovi, poddanému panství rychmburskému, v Skutči pro kacířstvo *arestirovanýmu*⁹⁹⁾ mocí duchovní vrchnosti ustanovené.

My Jan Antonín Václav Vokoun,¹⁰⁰⁾ z Boží a apoštolské stolice milosti Callinienský, in Universitate Carlo-Ferdinanda Pragensi Písma svatého doktor, Protonotarius Apostolicus hlavního kostela na hradě pražském svatého Víta, neméně starožitného kolegiálního kostela svatých Kosmy

99) Uvězněnému.

100) Antonín Jan Václav Vokoun (1691–1757) byl děkanem ve Vodňanech, v letech 1722–1735 zastával funkci prachatického vikáře, od roku 1735 působil jako konzistorní asesor a vicekancléř, roku 1735 se stal kancléřem a od roku 1744 byl generálním vikářem pražské arcidiecéze (STUHLÁ, Pavla: *Prachatický vikariát 1676–1750. Vybrané otázky církevní správy*. Praha 2004, s. 42, 263.).

a Damiána v Starý Boleslavi kanovník, nejdůstojnějšího a nejosvícenějšího Svaté římské říše pana pana *Jana Mauritiusa Gustava*,¹⁰¹⁾ z Boží milosti arcibiskupa pražského, stolice apoštolské legáta /:tit:/ vicarius in spiritu-alibus generalis, officialis a suffraganeus, a celá arcibiskupská pražská konzistoř.

Při tribunálu sedíce, samého Boha a jeho svatou spravedlnost před očima majíce, po vyšetřování a bedlivém povážení té příčiny nám náležitě přednešené, tuto sententi, neb vyřknutí, a vejpověď vydáváme.

Poněvadž z té inquisiti a před jmenovaného *Jana Koudelky* z vlastního soudního vyznání vypadá, že on z katolických rodičův narozen, v víře katolické vychován, svátosti taky v způsobu katolickým přijímati obyčej měl, nad to pak z přílišné obyčejné známosti s *Janem Pražanem*, člověkem dřív ve víře podezřelým, potom i odpadlým a do krajín kacířských odběhlým, zaveden do bludu kacířského nejenom sám vpadl, věřice, že svatí se nemají ctíti a vyznávati, očistec že není, ale i taky k zavedení jiných přispěl; totižto knihy kacířské, které dílem od před jmenovaného *Pražana*, dílem od vlastního bratra a jeho syna, též podobně z příčiny od víry odpadnutí do kacířských míst odběhlým dostal, vědomě před jinýma četl, schvaloval a jiným mnoho prodal, a mimo toho všeho vůbec ohlášeného znamenitého svůdníka kacířského *Matěje Čoudila* vědomě do svého příbytku přijal.

Pročež, on *Jan Koudelka* pro ty vejš jmenované bludy a vejspuky, jakožto kacíř, knih kacířských roznašitel a kacířských svůdníkův zástupce, všechny pokuty a tresty od S. S. práv duchovních a jiných církevních, jak obecných, tak obzvláštních ustanovení proti takovým přestupníkům vydané a uložené, zasloužil a zasluhuje, skrze tuto písebnou sententi neb vejpověď oznamujeme, ohlašujeme, <a jeho s církve S[vaté] vyobcovaného býti> přednášíme, a to dle duchovních práv.

Jako ale matka svatá církev katolická jakkoliv padlému a od společnosti věřících vyobcovanému, když jenom on opravdově se pozná, jest milostivá a do lůna svého přijmouti hotova, tak zvrhchu opáčenéj *Jan Koudelka*, pokudž provinění své pozná a srdcem skroušeným a upřímným náležitě se poníží, a do lůna církve S[vaté] katol[ické] přijati býti žádostiv bude, přitom všech, kterých se přidržel a věřil, jako i obecně jakýkoliv jiný blud kacířstva a sektářství, které svatosvaté katolické římské církvi na odpor stojí, odpřísáhne a zavrhne, a že žádnou budoucně s kacířma neb v kacířstvu s podezřelýma známost a strany víry jednání míti nechce, a že jestli /:

101) Jan Mořic Gustav z Manderscheid-Blankenheimu byl pražským arcibiskupem v letech 1733–1763.

čehož Bože uchovej:/ do kacírstva a bludů před jmenovaných poznovu by upadl, všem pokutám a trestům od S. S. práv duchovních proti takovým přestupníkům ustanoveným, uloženým a ohlášeným se poddává, přísazně a skrze Reversales neb písebné upsání se zaváže, do lůna církve svatě katolické na milost přijati býti má; tato sentencí neb vejpověď v latinským jazyku vydána, čtena a prohlášena v arcibiskupské konzistoři pražské byla jest dne 31. Augusti roku 1750. Nyní ale v českém jazyku u přítomnosti *Jana Koudelky* veřejně a vůbec dle nařízení vysoce důstojné arcibiskupské konzistoře pražské na děkanství při vikariátu skutečském prohlášena dne 22. Septb. roku 1750.

***Revers neboli písemné prohlášení o znovupřijetí katolické víry Jana Koudelky z Pusté Kamenice, 7. prosince 1750.*¹⁰²⁾**

Já *Jan Koudelka* ze vsi Pustý Kamenice, poddaný k panství rychmburskému, věku svého 68 let, pod správu duchovní patřící k fáře kro[u]nský, před /:od vysoce důstojné arcibiskupské konzistoře pražské:/ zřízeným a ustanoveným komisařem, velebným panem děkanem Skuteckým *Janem Felixem Chuchelským*,¹⁰³⁾ u přítomnosti pánův světkův: Václava Petrusa, Antonína Kohouta, radních města Sku[t]če, Václava Štaudy, souseda téhož města, klečíce a majíce před očima svýma svatosvaté Evangelium, kterých se vlastním rukama dotýkám, uznávajíc, že žádný spasen býti nemůže mimo víry té, kterou drží, věří a vyučuje svatá katolická a apoštolská církev římská, proti které že jsem těžce zhřešil a zbloudil, vyznávám, želim a lituju, neb jsem skrz dlouhý čas z [!] lidmi podezřelými v víře zacházel, obzvláště pak a jmenovitě u sebe v domě znamenitého svůdníka *Čoudila*, jakož i *Jana Pražana*, kteří sem a tam knihy kacírské roznášeli, u sebe přechovával, od nich knihy bludné kupoval, jiným prodával, víru kacírskou vychvaloval, bratra mého spolu s synem jeho, vědouce, že on pro víru uchází, jeho jsem nevyjevil, anobř skrze to, že od víry odpadl, spolu příčinu jsem dal, knihy

102) Revers Jana Koudelky z 7. prosince 1750 obsažen i v edici K. V. Adámka, jedná se však o opis, vzhledem k chybějícímu poslednímu odstavci a chybějícím podpisům (viz ADÁMEK, Karel Václav: *Listiny k dějinám*, s. 17 [č. 4]).

103) Jan Felix Chuchelský z Nestajova byl od 4. května 1737 prvním farářem obnovené fary v Krouně a roku 1750 se stal prvním vikářem nově ustanoveného vikariátu ve Skutči (od r. 1749 děkanem ve Skutči). Zemřel v roce 1782 (viz ADÁMEK, Karel: *Chrudimsko*, s. 73; VTIPIL, Martin: *Římskokatolická farnost Krouna*. [cit. 16. 8. 2009]. URL: <http://stranky.krouna.cz/articles.php?article_id=24>).

ty, které od těch svůdníků jsem koupil, ačkoliv jsem věděl, že od církve římské katolické pod kladbou církevní a vyobcovány zapovězené jsou, jich jsem přece v domě zdržoval, skrýval a četl, z[!] nad jmenovaným *Janem Pražanem* strany víry rozmlouvání měl, a z jeho řeči věřil jsem, že nám Svátí spomociti nemohou, očistec že nejní, též pochyboval jsem o svátosti biřmování, aby nám k nějaké platnosti potřebná byla, v těch nad jmenovaných chybách a bludech skrze mnohá léta jsem trval, až v nich vyzrazen a dostižen jsem byl, tak jakž to examen proti mně ustanovený obsahuje, pročez nyní uznáváje mou velikou chybu, prohřešení a blud, naproti tomu pak o pravdě samospasitedlné víry katolické jsa ujištěn a ubezpečen, upřímným srdcem a beze vší lsti odříkám se, proklínám a zamítám všecky veš jmenované bludy a kacířstva, kterých jsem se přidržel a v ně věřil, ano vesměs jiné bludy kacířské a sektářské učení, která svaté katolické apoštolské římské církvi se protivějí, zamítám a zavrhuji; přísahám, že nyní s celým srdcem vždycky budoucně až do mé smrti pevně věřiti budu všecko to, co zachovává, drží, věří a učí svatá církev katolická.

Přísahám taky, budoucně nebudu věřiti, ani mluviti, ani psáti, ani čísti, předešlý aneb jakých jiných kacířských bludův, neb toho což by proti církvi svatý katolický bylo, aniž také s podezřelýma v kacířstvu žádné schůzky, přátelstvo, obcování neb jednání míti nebudu, anobř jestli že někoho takového býti uznám, neb o něm zvím, toho duchovní vrchnosti tu, kde toho času bydelti a pod správu duchovní patřiti budu, neprodleně vyjevím a přednesu.

Přísahám taky a slibuju vyplniti všeliké pokuty a tresty, které mně od vysoce důstojné konzistoře pražské, neb jménem jejím uložené neb vyměřené jsou, neb budou; kdybych pak /:čehož Bože uchovej:/ něco z těchto mých přísah a připovědí zrušil a nezachoval, poddávám se všelikým pokutám a trestům, který od svatých sněmů a církve svaté pravidel a ustanovení obecných a obzvláštních proti takovým přestupníkům uložené a vyhlášené jsou, k čemuž mně dopomahej Pán Bůh všemohoucí a tato Evangelia, kterých se vlastníma rukama dotýkám.

Já Jan Koudelka všech jmenovaných bludův jsem se odřekl, přísáhl, připověděl a sebe zavázal, to reversální upsání od sebe dal, vlastní rukou jsem podepsal a od slova do slova ve chrámě Páně skuteckym na sebe vzetí blahoslavené Rodičky Boží ústy vlastníma vyřekl v Sku[t]či dne 7. Decembr. roku 1750.

*Sign. Antonín Fr[antišek] Joz[ef] Kohout
Václav Petrus
Promissio Jo[an]is Koudelka*

Výslech Václava Koudelky, syna Jana Koudelky z Pusté Kamenice, 15. prosince 1750. Protokol je doplněn latinským shrnutím výslechu Václava Koudelky a jeho ženy Lidmily (její samostatný výslech však materiály neobsahují).

Examen *Wenceslai filij Joannis Koudelka*, rustici ex pago Pustá Kamenice, subditi rychmburgensis et teritoriani krounensis, ex capite haereseos inquisiti in decanatu skučensi, die 15 Decembris Anno 1750.

1.

Jak vám říkají, odkud ste, jak starej, komu poddanej, jste-li ženatej, kolik máte dětí? Kde jsou, v jakéj víře je cvičíte a jakéj obchod vedete?

2.

Kdo byli vaše rodiče, jsou-li živí kde, byli-li sou kdy v víře podezřelí, dělali-li sou vyznání víry?

3.

Jakéj ste vy víry a byl-li ste kdy v víře podezřelý, dělali-li ste vyznání víry a proč nyní ste do arestu vzatý?

1.

Václav, syn Jana Koudelky z Pustý Kamenice, okolo 30 let, poddanej k panství rychmburskému, jsem ženatej, žena se jmenuje Lidmila, dcera po neboštíkovi Václavovi Nunvářovi z panství *policzkého*,¹⁰⁴⁾ děti sem měl čtyři, ale všichni zemřelý, živý žádný nemám, jsem na půl živnosti seldtský a můj otec *Jan Koudelka* též na půl tej živnosti.

2.

Otec se jmenuje *Jan Koudelka*, matka Susana je z Krouny po neboštíkovi Sodomkovi; jsou oba živí, jak jsem již povídal, na půl živnosti seldtskej v Pusté Kamenici, otec je dosavade strany víry v arestu a nedávno vyznání víry dělal.¹⁰⁵⁾

3.

Víry sem katolický, nebyl sem nikdy podezřelý, vyznání víry sem nedělal, vzat sem do arestu, že sem knihu od otce přijal a ji zapíral, jiný nemám žádný krom podepsaný.

104) Zřejmě ze vsí náležejících věnnému městu Poličce.

105) Viz revers Jana Koudelky ze 7. prosince 1750.

4.

Jaká je ta kniha, jak se jmenuje, proč a z jaké příčiny ste tu knihu zapíral?

5.

Věděl-li ste, že ta kniha zlá jest, často-li ste v ní četl, z čeho ste to poznal, věděl-li ste o knihách otce vašeho?

4.

Je malá, nevelká, tlustá asi na tři prsty, jsou v ní modlitby a písničky; jak se jmenuje, to nevím, nejní u ní žádného začátku, je roztrhaná a od myši požraná; proto sem ji zapíral, že mě můj otec za to žádal, abych mu ji shoval a kdybych byl dotazován, abych místo ní ukázal Evangelium, a tu sobě zanechal; tak sem jako k vůli otci udělal, ačkoliv to všickni vědí, že sme již mnoho let spolu nebyli dobře a já k němu málo sem chodil, přece sem to z ohledu jeho udělal.

5.

Věděl sem, že je zlá, četl sem v ní asi 5krát, poznal sem to předně z toho, že mně ji otec dal shovat a mně povídal, abych je neukazoval, ale abych ukázal Evangelia; zadruhý poznal sem to, že sem v ní četl o večeři pod obojím kdo by nebral z obojího etc.[?]; u otce mého sem neviděl nic jiného, jen tu knížku, co mně dal shovat a nějaké písňe, míval je v stolečku a když sem byl doma, míval velkou knihu *monstravit in 8vo Majori*,¹⁰⁶⁾ byla v ní drobná litera, tak jak se vim upamatovat byl *manuálník*, povídal mně to z Březin *Filip*,¹⁰⁷⁾ kterej ji koupil od otce, v tý sem taky asi dvakráte četl, když sem ještě doma byl, ale nevěděl sem, že je zlá.

106) *Monstravit in 8vo (oktavo) majori* – nezjištěný druh knihy oktávového formátu.

107) Viz výslech Filipa Teplého z Březin z 16. června 1750

6.

Když ste četl o kacírské večeři pod obojí, taky-li ste věřil, že v ní jest pravé živé tělo a krev Krista Pána, a že je potřeba k spasení pod obojím přijímatí? Přijímal-li ste pod obojím způsobem?

7.

Máte-li neb míval-li ste více jaké své vlastní neb vypůjčené knihy, slyšel-li ste kdy u někoho čísti neb doma u svého otce kdo byl více přítomen? Před kým ste vy doma četl neb zpíval?

8.

Nikdá ste u vašeho otce neviděl *Jana Pražana*, nikdy nebyl u vás, co spolu měli za rozmlouvání, taky-li ste viděl, že nějaké knihy nosí, víte-li, kam je roznášel?

9.

Jaké ste měl více rozmlouvání s vaším otcem; v čem vás vyučoval a taky-li ste tomu věřil?

10.

Co ste věřil strany obecný kacírské zpovědi a co o naší ušní[?]

6.

Když jsem to četl, věřil sem tomu, neb mě otec taky tak vyučoval a já sem myslil, poněvadž to otec povídá, že je to dobře; nepřijímal, jak živ sem při tom nebyl, ale kdybych byl měl příležitost, snad bych byl taky to učinil.

7.

Nemám, ani sem neměl, ani své vlastní, ani vypůjčený; nikde sem čísti neslyšel krom u otce mého, a to častěj, když ještě doma sem byl, při tom žádný jiný nebyl mimo mej matky a nás dětí, já sem před žádným jiným nečetl, ani nezpíval, mimo před ženou, pacholíkem a děvčetem, co u mě v službě byli, ale nevím, jestli poslouchali, neb oni jen tak sem a tam procházeli.

8.

U otce mého bejval, viděl sem ho párkrát. U mě nebyl než jednou, koupil ode mě kopy plátna, ale mně nic jiného nepřinesl, zdaliž otcí něco přinesl, nevím, nemohu říct, nic sem neviděl, ani nevím, aby někam knihy byl roznášel, se mnou neměl žádné rozmlouvání, ani sem neslyšel, co sou s mým otcem mluvili, já musel jít po své práci.

9.

Taky povídal, že se svatým klaněti nemáme, že nám spomoci nemohou, tomu sem taky věřil.

10.

O tom sme nic nemluvili, o naší věřím, že je spravedlivá, a že nám skrz ní hříchy odpuštěny bývají.

11.
Co ste věřil o ostatcích svatých
těl, o odpustkách, o počtu svatých
a otčistci?

12.
Co ste věřil o ustanovením církev-
ním a zdališ ste kdy co rouhavého
mluvil proti římskému papeži, jiným
kněžům a bezženství jejich [?]?

13.
Jste-li biřmovanej a co o tej svátosti
soudíte?

14.
Poznáváte-li vaše chyby a provi-
nění, litujete-li toho a slibujete-li
se polepšiti, poddáváte-li se všem
trestům, které proti takovým pře-
stupníkům od církve svaté jsou
uloženy a žádáte-li zasejc do církve
svaté katolické přijatý býti?

11.
O tom se taky nepamatuji, aby sme
kdy byli mluvili, ale to vše věřím, že
je to dobře, svátostí že je sedm, a že
je očistec, duším v něm přebývají-
cím že se pomoci může všelikejma
dobrejma skutky.

12.
Všeckno dobře se[m] věřil, proti
římskému papeži sem nikdy nemlu-
vil, ani proti duchovenstvu, že by
měli míti ženy.

13.
Nejsem, ale všeckno dobře o ní sou-
dim, že jest ustanovena od Krista
pro potvrzení víry katolické a když
příležitost míti budu, dám se rád
biřmovati.

14.
Poznávám, lituju s celého srdce
mého, slibuju se polepšit, všem tres-
tům se poddávám a žádám s upřím-
ným srdcem, zasejc do církve svaté
přijatej býti.

Coeterum interrogatus de creditis credendis, fassus est, omnia fideliter credere praeterquam quid librum haereticum /:Sciens esse talem:/ Parentis sui absconderit ex eo aliquoties coram uxore sua famulo et inserviente puella prout N^{ro} 5 et 7 legerit; Coena haeterodoxae nunquam quidem intersuit, sed in ea verum corpus et sanguinem contineri, juxta lectiones, et instructionem sui Parentis credidit, quam, et si occasionem habuid [?] set indubie sumpsit set, ut N^{ro} 6 Sanctis cultum debitum et honorem dari, et quid nos iuvare non possint, denegavit, Confirmatus non est, de hoc Sacramento tamen Catholice sentit, et illud proxima data occasione suscipere promittit, de errore suo sincere dolet, atque humillime ad gremium Sancta Matris Ecclesia Suscipi postulat.

Pariter vocata est ad examen uxor ipsius Ludmilla, qua fassa est, omnia fideliter profiteri, quo S. M. Ecclesia profitetur, et docet, a nullo articulo fidei deflexisse inventa est, de libris sui Mariti quidem nullam notitiam habuit, et licet eum legentem, aut canentem audiverit, non tamen attentionem adjecit, quapropter nec bonum, nec malum librum esse Judicavit. Cum Parentibus Mariti Sui in odio posita nullam conversationem habuit, nec aliquam de libris ipsius notitiam. Confirmata n[on] est in articulis fidei examinata debite instructa reperta est, de sacramenta Confirmationis Catholicę sentit, et p[ro]xime habita occasione illud suscipere appromittit.

Quae omnia taliter es.

Překlad do českého jazyka:

Když byl dotázán na pravdy, ve které je třeba věřit, přiznal, že věří věrně ve vše, a nadto ještě v to, co kniha kacířská (ví, že taková existuje) jeho otce hlásala a z níž několikrát před očima své manželky a služebné četl články 5 a 7. Kacířského přijímání svátosti se však nikdy neúčastnil, ale věřil, že je v něm obsaženo skutečné tělo a krev (Kristova), jak podle čtení a naučení svého otce věděl, a kdyby měl příležitost, nepochybně by tuto svátost přijal. Povinnou čest a úctu, která má být vzdávána svatým, vzdávat nemůže a popírá, že by nám byli nápomocni. Biřmován není, o této svátosti však smýšlí pravověrně a slíbil ji přijmout při nejbližší příležitosti. Svého poklesku upřímně lituje a žádá být přijat zpět do lůna sv. matky církve.

Stejně tak byla k výsledku povolána jeho manželka Ludmila, která vyznala, že věrně věří ve vše, co sv. matka církev vyznává a učí, a byla shledána, že se neodchýlila od žádného článku víry. O knihách svého muže však neměla žádnou povědomost, přiznává, že ho slyšela číst i zpívat, ale nevěnovala tomu pozornost, a proto soudila, že to není ani dobrá ani špatná kniha. S rodiči svého muže, u nichž byla v nenávisti, neměla žádnou rozmluvu, ani žádnou povědomost o těch knihách. Biřmována není, avšak v člancích víry byla shledána náležitě vycvičena, o svátosti sv. biřmování smýšlí pravověrně, a nadto slíbila, že ji přijme jak se naskytne nejbližší příležitost.

To je vše.

“CAUSA HAERETICA JOANNIS KOUDELKA EX PUSTÁ KAMENICE”

(Studies of a series of documents on the history of secret anti-Catholicism in Eastern Bohemia in the mid 18th century)

This study concerns the issue of early modern “heresies” of the 18th century through the example of the non-Catholic Jan Koudelka and his family from the village Pustá Kamenice on the former Rychmburk estate in the Chrudim region. The work is mainly based on interrogation records made by the Catholic Church in 1750, and which became part of the study series.

By combining these materials with others from patrimonial sources, it was possible to discover the fate of the named non-Catholics, who were charged with possession and distribution of anti-Catholic literature and with having contact with people suspected of heresy by the Catholic Church. Thanks to the preserved interrogation reports on the people Koudelka met and to whom he offered anti-Catholic literature, it is possible to partially reconstruct the distribution network of banned literature, including specific details (the range of literature subscribers, the extent of distribution in terms of distance, pricing etc.) as well as the composition of these books, which were predominantly Protestant publications from abroad.

The findings of this study clearly demonstrate the interdependence of the “problematic” religious regions and foreign Protestant countries, which is evident from the amount of Protestant publications from abroad or from the information on the movements of pastors (non-Catholic priests). This picture of the fate of Jan Koudelka family also contributed to the study of religious emigration.

As previously mentioned, all the interrogation reports and other available materials relating to the case of Jan Koudelka from Pustá Kamenice are in the edited version of this work and constitute the greater part of its compilation.